



Universiteit
Leiden

Buiten beeld, buiten school

*Het recht op (toegang tot) onderwijs van kinderen van
soevereine ouders*

R.L.C. (Roosmarijn) van Eendenburg
Universiteit Leiden (s4849590)
Master Jeugdrecht
21 juni 2026

Begeleiding: mr. dr. M. de Kruijf

Woordenaantal: 14.736

Trefwoorden: *thuisonderwijs, richtingsbezwaren, recht op (toegang tot) onderwijs, soevereinen*

Lijst met afkortingen	4
 Hoofdstuk 1: Inleiding	
1.1 Introductie en probleemstelling	5
1.2 Onderzoeksvraag en deelvragen	6
1.3 Relevantie	7
1.4 Methode	8
1.5 Leeswijzer	9
 Hoofdstuk 2: Het nationale kader van leerplicht, vrijstellingen en onderwijsvrijheid	
2.1 De Leerplichtwet	10
2.2 Richtingsbezwaren en procedure	11
2.3 Toetsing en jurisprudentie	12
2.4 Vrijheid van onderwijs en overheidszorg	14
2.5 Tussenconclusie	16
 Hoofdstuk 3: De soevereinenbeweging en gevolgen voor kinderen en onderwijs	
3.1 De democratische rechtsorde	17
3.2 Uitgangspunten	17
3.3 Categorieën en uitingvormen	18
3.4 Doorwerking onderwijs en ontwikkeling	19
3.5 Jurisprudentie	21
3.6 Tussenconclusie	21
 Hoofdstuk 4: Recht op (toegang tot) onderwijs in Europese en internationale verdragen	
4.1 Inleiding	23
4.2 Het IVRK	
4.2.1 Beginselen	23
4.2.2 Recht op toegang tot en doelstellingen van het onderwijs	24
4.2.3 Samenhang met algemene bepalingen	25
4.2.3 Ouderlijke vrijheid en verantwoordelijkheid	26
4.2.4 Juridische identiteit van kinderen van soevereine ouders	27
4.3 Het EVRM	
4.3.1 Recht op (toegang tot) onderwijs en opvoedingsvrijheid van ouders	27

4.3.2 Jurisprudentie	28
4.4 Tussenconclusie	30
 Hoofdstuk 5: Onderwijs in de praktijk: thuisonderwijs, vrijstellingen en soevereinen	
5.1 Inleiding	31
5.2 Politieke ontwikkelingen	31
5.3 Soevereinen: Leerplichtwet en burgerschapsonderwijs	34
5.4 Visie van professionals	35
5.5 Tussenconclusie	37
 Hoofdstuk 6: Conclusie en aanbevelingen	
6.1 Conclusie	38
6.2 Aanbevelingen: de toekomst van artikel 5 onder b Lpw en een breder perspectief op toezicht van kinderen van soevereine ouders	
6.2.1 Aan de wetgever	39
6.2.2 Aan gemeenten en uitvoeringsinstanties	41
6.3 Slotopmerking	43
 Bronvermelding	 46

Lijst met afkortingen

A-G	Advocaat-generaal
BW	Burgerlijk Wetboek
ABRvS	Afdeling bestuursrechtspraak
Comité	VN-Comité voor de Rechten van het Kind/VN-Kinderrechtencomité
College van B&W	College van burgemeesters en wethouders
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
EU	Europese Unie
GI	Gecertificeerde instelling
Gw	Grondwet
Hof	Gerechtshof
HR	Hoge Raad
IVRK	Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind
Lpw	Leerplichtwet 1969
MvT	Memorie van Toelichting
OM	Openbaar Ministerie
Rb	Rechtbank
Sr	(Wetboek van) Strafrecht
Stb	Staatsblad
Sv	(Wetboek van) Strafvordering
Trb	Tractatenblad
WBOM	Wetenschappelijk Bureau Openbaar Ministerie
Wpo	Wet op het primair onderwijs

1.1 Introductie en probleemstelling

[...], over de corruptie van het openbaar onderwijs, over de reden waarom ze hun kinderen nu thuis lesgeven.¹

Zo beschrijft Tara Westover in haar autobiografische boek *Leerschool* hoe zij opgroeide in een geïsoleerd gezin dat zich afkeerde van alles hetgeen door de overheid werd voorgeschreven of gecontroleerd: van het Amerikaanse zorgstelsel tot het schoolsysteem- of materiaal. Omdat zij geen formeel onderwijs volgde, was zij grotendeels op zichzelf aangewezen voor haar ontwikkeling en educatie. Pas op latere leeftijd slaagde zij erin toegang te krijgen tot het hoger onderwijs, waarna zij uiteindelijk afstudeerde aan de Universiteit van Cambridge. Westovers verhaal laat zien hoe afhankelijk kinderen kunnen zijn van de keuzes van hun ouders en welke verstrekende gevolgen langdurige uitsluiting van onderwijs en de samenleving kunnen hebben. Tegelijkertijd onderstreept het de betekenis van onderwijs voor de ontwikkeling, socialisatie en zelfstandigheid van kinderen.

In Nederland wordt het recht op onderwijs in belangrijke mate gewaarborgd via de Leerplichtwet. Ouders zijn verplicht hun kind in te schrijven op een school en ervoor te zorgen dat het kind die school regelmatig bezoekt. Daarmee beoogt de wet te waarborgen dat ieder kind daadwerkelijk onderwijs ontvangt. Tegelijkertijd kent het Nederlandse onderwijsstelsel een sterke traditie van onderwijsvrijheid: artikel 23 Grondwet beschermt de vrijheid van ouders en onderwijsaanbieders om onderwijs te kiezen en vorm te geven overeenkomstig religieuze of levensbeschouwelijke overtuigingen. De overheid heeft daarbij de verantwoordelijkheid en zorg om voor kwalitatief en deugdelijk onderwijs te zorgen. De vrijheid van onderwijs komt onder meer tot uitdrukking in artikel 5 onder b van de Leerplichtwet, op grond waarvan oudersvrijstelling van de inschrijfplicht kunnen krijgen wanneer zij overwegende bedenkingen² hebben tegen de richting van het onderwijs op alle binnen redelijke afstand van de woning.³ In de praktijk leidt een geslaagd beroep op deze vrijstelling veelal tot thuisonderwijs. Thuisonderwijs is in Nederland echter niet als zelfstandige onderwijsvorm wettelijk geregeld. Daardoor bestaat slechts beperkt toezicht op de vraag of kinderen daadwerkelijk onderwijs ontvangen dat voldoet aan minimale

¹ Westover 2019, p. 322.

² In dit onderzoek worden ‘overwegende bedenkingen’ en richtingsbezwaren’ gebruikt met dezelfde betekenis (Stb. 2001, 207, p. 74).

³ Op dit element zal in het onderzoek niet worden ingegaan.

kwaliteitseisen, hetgeen heeft geleid tot aanhoudende maatschappelijke en politieke discussie over de vraag of artikel 5 onder b Lpw nog voldoende waarborgen biedt voor het recht op onderwijs van kinderen die buiten het reguliere onderwijs verblijven.

Deze problematiek krijgt een bijzondere dimensie in relatie tot de autonomen- of soevereinenbeweging.⁴ Binnen deze beweging bestaat groot wantrouwen jegens de overheid en publieke instituties en heerst het idee dat men niet is gebonden aan Nederlandse wet-en regelgeving. Sommige soevereine ouders wijzen vanuit die overtuiging het reguliere onderwijs af en doen een beroep op vrijstelling wegens richtingsbezwaren of onttrekken zich volledig aan de leerplicht. Daardoor bestaat het risico dat kinderen van deze ouders buiten beeld raken van onderwijs- en hulpverleningsinstanties en opgroeien in een sociaal geïsoleerde omgeving waarin anti-institutionele opvattingen dominant aanwezig zijn. Zij missen belangrijke functies van onderwijs, zoals socialisatie, burgerschapsvorming en kennismaking met andere perspectieven. De geschetste situatie roept dan ook een juridisch spanningsveld op tussen de vrijheid van ouders om hun kinderen op te voeden overeenkomstig hun overtuigingen, het recht van het kind op (toegang tot) onderwijs en ontwikkeling en de verantwoordelijkheid van de staat om dat recht te beschermen. De verhouding tussen deze belangen wordt mede bepaald door internationale en Europese verdragen, waarin ouderlijke vrijheden en kinderrechten zijn verankerd als positieve verplichtingen voor de staat. Tegen deze achtergrond rijst de vraag of het huidige Nederlandse leerplichtstelsel voldoende waarborgen biedt om deze belangen, in het bijzonder bij kinderen van soevereine ouders, met elkaar in evenwicht te brengen.

1.2 Onderzoeksvraag en deelvragen

De volgende hoofdvraag staat centraal in dit onderzoek:

In hoeverre biedt het huidige Nederlandse leerplichtstelsel voldoende bescherming aan het recht op onderwijs van kinderen van soevereine ouders en welke juridische aanpassingen zijn, indien nodig, verdedigbaar binnen de kaders van de Grondwet en internationale en Europese verdragen?

Ter beantwoording van de hoofdvraag zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

⁴ In het vervolg wordt de term ‘sovereinen’ gehanteerd in plaats van ‘autonomen of soevereinen’ (zoals Siegel (2024) en Boone (2024) ook doen), nu het in dit onderzoek gaat om de in paragraaf 3.3 bedoelde tweede categorie.

1. *Welke Nederlandse wettelijke kaders gelden voor de leerplicht en de vrijheid van onderwijs, in relatie tot respectievelijk artikel 5 onder b Lpw en artikel 23 Grondwet?*
2. *Op welke wijze maken soevereine ouders gebruik van, of onttrekken zij zich aan, deze wettelijke kaders en welke gevolgen kan dit hebben voor (toegang tot) onderwijs en ontwikkeling van hun kinderen?*
3. *Welke verplichtingen volgen uit internationale en Europese verdragen voor de bescherming van het recht op (toegang tot) onderwijs en ontwikkeling van kinderen, gelet op thuisonderwijs, ouderlijke vrijheid en overheidsverantwoordelijkheid?*
4. *Welke ontwikkelingen en knelpunten zijn zichtbaar in de praktijk en beleid rondom artikel 5 onder b Lpw, kinderen van soevereine ouders buiten het reguliere onderwijs en de wisselwerking daartussen?*
5. *Welke aanpassingen zijn noodzakelijk en verdedigbaar om het recht op (toegang tot) onderwijs van kinderen van soevereine ouders beter te waarborgen?*

1.3 Relevantie

Dit onderzoek is enerzijds maatschappelijk relevant omdat het aantal vrijstellingen op grond van artikel 5 onder b Lpw de afgelopen jaren gestaag is toegenomen en tegelijkertijd de aandacht voor schoolverzuim en thuiszitters in het algemeen groeit. Daarnaast neemt de omvang en zichtbaarheid van de soevereinenbeweging toe. Deze relevantie wordt versterkt door recente politieke en juridische ontwikkelingen. Zo is in het coalitieakkoord van 2026 vastgelegd dat meer werk moet worden gemaakt van de weerbaarheid van de democratische rechtsstaat en het herstel van vertrouwen tussen overheid en burgers.⁵ Zo wordt meer geïnvesteerd in burgerschapsonderwijs en wordt in dat kader expliciet benadrukt dat de vrijheid van onderwijs haar grens vindt waar zij wordt gebruikt om democratische kernwaarden te ondermijnen.⁶ Ook de discussie over artikel 5 onder Lpw is in een stroomversnelling geraakt. Na jaren van debat zonder wezenlijke aanpassingen aan de vrijstellingsregeling hebben recente ontwikkelingen – waaronder de uitspraak van de Hoge Raad van april 2026, de daaropvolgende reacties van gemeenten, de hernieuwde handreiking van Ingrado (de landelijke beroepsvereniging en het kenniscentrum voor onderwijs- en ontwikkelingsprofessionals), de wijziging van handhaving door het Openbaar Ministerie en de aangekondigde heroverweging van de regeling door de wetgever – de toekomst van artikel 5 onder b Lpw en thuisonderwijs in het algemeen opnieuw centraal gesteld.

⁵ Coalitieakkoord 2026, p. 6, 7.

⁶ Coalitieakkoord 2026, p. 47.

De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek anderzijds ligt in het feit dat onderzoek naar artikel 5 onder b Lpw, thuisonderwijs, kinderrechten en de soevereinenbeweging veelal afzonderlijk plaatsvindt.⁷ Dit onderzoek brengt deze thema's samen door de positie van kinderen van soevereine ouders te analyseren vanuit het perspectief van het recht op (toegang tot) onderwijs en de verhouding tussen ouderlijke vrijheid, kinderrechten en staatsverantwoordelijkheid.

1.4 Methode

Voor de beantwoording van hoofdvraag wordt juridisch literatuur- en bronnenonderzoek uitgevoerd aan de hand van wetgeving, jurisprudentie, beleidsdocumenten, wetenschappelijke literatuur en onderzoeksrapporten. Daarbij wordt een normatief toetsingskader gehanteerd aan de hand van zowel Nederlandse grondrechten, in het bijzonder artikel 23 Grondwet, als internationale en Europese verdragen, specifiek het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK), de daarbij behorende General Comments van het VN-Kinderrechtencomité en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM).⁸ Deze normen bieden aanknopingspunten om het Nederlandse wettelijke kader en praktijk te beoordelen. Centraal staan daarbij de artikelen 28 en 29 IVRK, waarin het recht van het kind op onderwijs en de doelstellingen van onderwijs zijn neergelegd, evenals artikel 2 van het Eerste Protocol EVRM. Daarnaast worden andere relevante kinderrechten betrokken, zoals het belang van het kind (artikel 3 IVRK), het recht op ontwikkeling (artikel 6 IVRK), het recht van het kind om te worden gehoord (artikel 12 IVRK) en het recht op geboorteregistratie en identiteit (artikel 7 en 8 IVRK). Ook de rechten van ouders bij opvoeding en onderwijs ingevolge hun religieuze of levensbeschouwelijke overtuigingen worden in de beoordeling betrokken, voor zover deze voortvloeien uit artikel 23 Grondwet, artikelen 14 en 18 IVRK en artikel 2 Eerste Protocol EVRM.

Omdat de bescherming van het recht op onderwijs niet uitsluitend afhankelijk is van wet- en regelgeving, maar ook van de wijze waarop deze in de praktijk wordt toegepast, is (beperkt) kwalitatief empirisch onderzoek verricht.⁹ Daartoe zijn semigestructureerde interviews afgenomen met drie deskundigen uit de praktijk: een parketsecretaris bij het OM, een onderwijsrechtadvocaat en een juridisch adviseur op het gebied van thuisonderwijs en medeoprichter van de Nederlandse Vereniging voor Thuisonderwijs (NVvTO).

⁷ Vgl. de Kruijf (2025), p. 126.

⁸ Vanwege de omvang van dit onderzoek zal het internationale kader beperkt blijven tot het IVRK en EVRM.

⁹ In navolging van het onderzoek door van Cappelleveen (2025), p. 15-18.

Een beperking van dit onderzoek is dat slechts een drietal interviews is afgenomen. Hoewel is geprobeerd verschillende professionals uit de praktijk te benaderen, bleek het lastig respondenten bereid te vinden tot deelname. Zij gaven aan wegens tijdgebrek niet beschikbaar te zijn of wilden zich vanwege de actuele ontwikkelingen rondom artikel 5 onder b Lpw niet uitlaten over het onderwerp. Zo kon geen leerplichtambtenaar worden geïnterviewd, omdat gemeenten in deze periode terughoudend zijn met externe communicatie. Verder heeft het empirisch onderzoek een verkennend karakter en beoogt het niet representatief te zijn voor alle betrokken organisaties of professionals; de interviews worden gebruikt ter verdieping en bieden inzicht in de wijze waarop de besproken vraagstukken in de praktijk worden ervaren.¹⁰

1.5 Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk zijn het centrale onderwerp in deze scriptie en de opzet daarvan geïntroduceerd. In hoofdstuk 2 wordt het Nederlandse juridische kader uiteengezet. Daarbij wordt ingegaan op de Leerplichtwet, in het bijzonder artikel 5 onder b Lpw, de ontwikkeling van de jurisprudentie rondom richtingsbezwaren en de betekenis van artikel 23 Grondwet voor de vrijheid van onderwijs en de verantwoordelijkheid van de overheid. Hoofdstuk 3 bespreekt de soevereinenbeweging. Achtereenvolgens komen de democratische rechtsorde, de uitgangspunten van het soevereine gedachtegoed en de gevolgen daarvan voor ontwikkeling en (toegang tot) onderwijs van kinderen aan bod. In hoofdstuk 4 wordt het recht op onderwijs vanuit internationaal en Europees perspectief onderzocht. Daarbij wordt aandacht besteed aan het IVRK en het EVRM, evenals aan de relevante rechtspraak van het EHRM. Hoofdstuk 5 richt zich op de praktijk. Aan de hand van cijfers, beleidsontwikkelingen, recente politieke en juridische discussies en voornoemde interviews met deskundigen wordt onderzocht hoe artikel 5 onder b Lpw in de praktijk functioneert en welke knelpunten zich voordoen, in het bijzonder ten aanzien van kinderen van soevereine ouders. Tot slot worden in hoofdstuk 6 de belangrijkste conclusies getrokken met beantwoording van de hoofdvraag. Daarnaast worden aanbevelingen gedaan en worden aanknopingspunten voor vervolgonderzoek geschetst.

¹⁰ Vgl. van Cappelleveen 2025, p. 246.

Hoofdstuk 2: Het nationale kader van leerplicht, vrijstellingen en onderwijsvrijheid

Dit hoofdstuk bespreekt eerst de achtergrond, inhoud en handhaving van de Leerplichtwet (par. 2.1). Vervolgens staat de vrijstellingsgrond van artikel 5 onder b Lpw en de daarbij behorende procedure centraal (par. 2.2), waarna de rechterlijke toetsing en relevante jurisprudentie worden besproken (par. 2.3). Daarna komt artikel 23 Grondwet aan bod, met aandacht voor de vrijheid van onderwijs, de positie van ouders en de verantwoordelijkheid van de overheid (par. 2.4).

2.1 De Leerplichtwet

De invoering van de leerplicht in Nederland aan het begin van de 20^{ste} eeuw ging gepaard met een veranderende visie op de positie van het kind en op de mate waarin de overheid zich met opvoeding en onderwijs mocht bemoeien. Er groeide een besef dat kinderen een recht op onderwijs hadden dat zo nodig ook tegenover hun ouders moest kunnen worden gewaarborgd.¹¹ Het ouderlijk opvoedingsrecht hield in ieder geval niet langer de vrijheid in om kinderen te onthouden van het meest noodzakelijke onderwijs.

Hoewel de eerste Leerplichtwet in 1901 in werking trad, hield zij in beginsel slechts een leerplicht in en geen schoolplicht. Ouders konden aan de leerplicht voldoen door hun kinderen thuis onderwijs te geven of dit door anderen te laten verzorgen.¹² Met de aanscherping van de Leerplichtwet in 1969 kwam deze mogelijkheid te vervallen, omdat sociale omgang met leeftijdsgenoten belangrijk werd gevonden voor het kind.¹³ Sindsdien rust op degene die het gezag over een kind uitoefent en zich met de feitelijke verzorging en opvoeding van het kind heeft belast, een tweeledige verplichting om ervoor te zorgen dat i) het kind als leerling bij een school is ingeschreven en ii) deze school na inschrijving geregeld bezoekt (artikel 2 lid 1 Lpw). Deze tweeledige verplichting is onderdeel van de ouderlijke zorg- en opvoedingsplicht in artikel 1:247 BW.¹⁴ Uit de parlementaire geschiedenis van dit artikel volgt dat het begrip ‘verzorging en opvoeding’ ruimer moet worden opgevat dan enkel het voorzien in dagelijkse zorg. Daaronder valt ook ‘het begeleiden en stimuleren van het kind in zijn ontwikkeling en ontplooiing, evenals het scheppen van voorwaarden en mogelijkheden daarvoor, in het bijzonder op het gebied van scholing en opleiding’.¹⁵

¹¹ Philipsen 2024, p. 2.

¹² Sperling 2007, p. 29.

¹³ *Stb.* 1968, 303; Huisman & Mevis 2015, p. 665.

¹⁴ Sperling 2007, p. 30; Liefwaard et al. 2016, p. 381.

¹⁵ *Kamerstukken II* 1992/93, 23 012, nr. 3, p. 35-36.

Het college van B&W houdt toezicht op de naleving van de Leerplichtwet en wijst daarvoor leerplichtambtenaren aan (artikel 16 lid 1 Lpw). Daarnaast draagt het college zorg voor administratie van leerplichtige kinderen die als ingezetene in de Basisregistratie Personen (BRP) van de gemeente staan ingeschreven (artikel 19 Lpw). Ook scholen hebben binnen de Leerplichtwet een belangrijke administratieve en signalerende taak. Het schoolhoofd is verplicht een administratie bij te houden van alle ingeschreven leerlingen en verzuim te melden aan het college van B&W (artikel 21a Lpw). Het toezicht op de naleving van deze wettelijke verplichtingen door schoolhoofden berust bij de Inspectie van het Onderwijs. De inspectie kan dit toezicht mede laten uitvoeren door leerplichtambtenaren.

2.2 Richtingsbezwaren en procedure

Hoewel de Leerplichtwet sinds 1969 uitgaat van een schoolplicht (artikel 2 Lpw), heeft de wetgever ruimte gelaten voor uitzonderingen, gelegen in de vrijstellingsgronden van artikelen 5 en 5a Lpw. Zo kunnen ouders of verzorgers op grond van artikel 5 aanhef en onderdeel b Lpw (5 onder b Lpw) worden vrijgesteld indien zij overwegende bedenkingen hebben tegen de richting van het onderwijs. Deze bepaling vindt haar oorsprong in de gedachte dat ouders niet kunnen worden verplicht hun kind onderwijs te laten volgen op een school waarvan de religieuze of levensbeschouwelijke grondslag strijdig is met hun overtuigingen. Voor het verkrijgen van een geldige vrijstelling dienen ouders het college van B&W (bij de gemeente waar het kind is ingeschreven) tijdig te informeren, uiterlijk een maand voordat het kind leerplichtig wordt (artikel 6 lid 1 en 2 onder a Lpw).¹⁶ Om aanspraak op de vrijstelling te behouden, moeten ouders vervolgens jaarlijks vóór 1 juli opnieuw een kennisgeving indienen (artikel 6 lid 2 onder b Lpw). Wat betreft de kennisgeving moet deze een verklaring bevatten waaruit de overwegende bedenkingen tegen de richting van het onderwijs blijken (artikel 8 lid 1 Lpw). De leerplichtambtenaar kan ouders uitnodigen om hun bezwaren mondeling toe te lichten, maar daartoe zijn zij niet verplicht.¹⁷ Wanneer aan deze voorwaarden is voldaan, ontstaat de vrijstelling van rechtswege en wordt deze geregistreerd.¹⁸ De leerplichtambtenaar geeft dan ook geen expliciete toestemming, noch is B&W bevoegd om over de kennisgeving een inhoudelijke beslissing te nemen.¹⁹ Het rechtsgevolg (vrijgesteld zijn van de leerplicht) is

¹⁶ Alle kinderen tussen de vijf en zestien jaar zijn leerplichtig (artikel 3 lid 1 sub a en b Lpw).

¹⁷ WBOM 2012, p. 8.

¹⁸ *Kamerstukken II* 2012/13, 33 537, nr. 3, p. 7; WBOM 2012, p. 8.

¹⁹ Sperling 2026a, p. 18.

geen bestuursrechtelijk besluit in de zin van artikel 1:3 Awb en daarmee niet vatbaar voor bezwaar of beroep.²⁰

Indien de kennisgeving niet voldoet, ‘tracht de leerplichtambtenaar de ouders ertoe te bewegen hun verplichtingen na te komen’ en geeft hij hen twee weken om hun kind alsnog in te schrijven (artikel 22 lid 1 Lpw).²¹ Wanneer zij daaraan geen gehoor geven, is sprake van absoluut verzuim en overtreding van de Leerplichtwet.²² De leerplichtambtenaar stelt, naar aanleiding van eigen controle of ongeldige kennisgeving van ouders, onderzoek in en maakt, indien daartoe aanleiding bestaat, proces-verbaal op (artikel 22 lid 1 en 2 Lpw). In dat kader treedt hij op als buitengewoon opsporingsambtenaar (artikel 16 lid 5 Lpw jo. 142 lid 1 Sv). De bevindingen worden vervolgens voorgelegd aan het OM, dat kan besluiten om tot strafvervolgning over te gaan (artikel 22 lid 2 Lpw). De strafrechter beoordeelt uiteindelijk de strafbaarheid van de ouders.²³ De strafrechtelijke aanpak van schoolverzuim is nader uitgewerkt in de Richtlijn strafvordering schoolverzuim en de sinds 2017 toegepaste Methodische Aanpak Schoolverzuim (MAS), een samenwerkingsverband tussen onder meer het OM, de Raad voor de Kinderbescherming, Halt en Ingrado.²⁴ De MAS bevat richtlijnen voor de wijze waarop leerplichtambtenaren moeten handelen bij schoolverzuim en vrijstellingen.

2.3 Toetsing en jurisprudentie

Naast de formele vereisten (artikel 6 en 8 Lpw) dient te worden beoordeeld of de aangevoerde bezwaren in de kennisgeving daadwerkelijk betrekking hebben op de richting van het onderwijs. Dit betreft een materiële toets met een subjectief karakter, mede omdat de wetgever in 1969 de begrippen ‘richting’ en ‘overwegende bedenkingen’ niet nader heeft gedefinieerd.²⁵ De leerplichtambtenaar of B&W mogen, zoals gezegd, niet treden in de inhoudelijke waardering of het gewicht van de overtuiging.²⁶ Die toetsing is beperkt tot de vraag waarop de bezwaren zien: uitsluitend bezwaren tegen de levensbeschouwelijke of godsdienstige grondslag van het onderwijs kunnen onder de vrijstelling vallen.

De strafrechter acht zich wel bevoegd een beroep op vrijstelling inhoudelijk te toetsen, doch zal hij meer oog hebben voor de consistentie van de bezwaren en mag hij zich niet uitlaten

²⁰ ABRvS 15 februari 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AV1825, r.o. 2.3; Sperling 2026a, p. 18.

²¹ Ingrado 2025a, p. 2.

²² Huisman & Mevis 2015, p. 660.

²³ Sancties zijn er in de vorm van een geldboete of hechtenis van ten hoogste een maand (artikel 26 lid 1 Lpw).

²⁴ Ingrado 2026a.

²⁵ Ingrado 2025a, p. 2; WBOM 2012, p. 3.

²⁶ Sperling 2026a, p. 18.

over het gewicht van de levens- of geloofsovertuiging.²⁷ Bezwaren tegen bijvoorbeeld de onderwijsvorm, de kwaliteit van het onderwijs, de leerplicht als zodanig of de wettelijke inrichting vallen buiten het bereik van artikel 5 onder b Lpw.²⁸ In de loop van de tijd heeft de Hoge Raad steeds strengere voorwaarden voor het toetsingskader ontwikkeld. Tot april 2026 vereiste een beroep op artikel 5 onder b Lpw dat sprake is van overwegende bedenkingen tegen de richting van het onderwijs, waarbij deze bedenkingen i) moeten berusten op een welbepaalde godsdienstige overtuiging of levensbeschouwing, ii) voldoende concreet en zwaarwegend moeten zijn en iii) verband moeten houden met het onderwijs.²⁹ Het gaat daarbij om de feitelijke invulling van het onderwijs, zoals de overgedragen denkbeelden en ideeën die als onverenigbaar worden ervaren.³⁰ De jurisprudentie laat zien dat het begrip ‘welbepaalde richting’ uiteenlopende levensovertuigingen omvat, waaronder het objectivisme, spiritueel holisme en puritanisme.³¹

De Hoge Raad heeft in april 2026 het toetsingskader aanzienlijk aangescherpt door het belang van het kind bij schoolonderwijs centraal te stellen.³² In deze zaak deed een vader vanwege zijn geloofsovertuiging een beroep op de vrijstelling van artikel 5 onder b Lpw. De Hoge Raad oordeelde echter dat zijn bezwaren tegen het neutrale karakter van het openbaar onderwijs onvoldoende zwaarwegend waren. Daarbij benadrukte de Hoge Raad dat de inschrijfplicht in feite een schoolplicht inhoudt: uitgangspunt is dat kinderen onderwijs volgen binnen een schoolgemeenschap waarin zij samen met andere kinderen leren en zich ontwikkelen.³³ Een beroep op artikel 5 onder b Lpw slaagt daarom alleen bij concrete en zwaarwegende godsdienstige of levensbeschouwelijke bezwaren tegen het daadwerkelijk aangeboden onderwijs. Het enkele bezwaar tegen het openbare karakter van een school is onvoldoende, tenzij aannemelijk is dat ‘het onderwijs niet op objectieve, kritische en pluralistische wijze wordt aangeboden’.³⁴ Hiermee heeft de Hoge Raad afstand genomen van eerdere rechtspraak en lijkt vrijstelling slechts nog in uitzonderlijke gevallen mogelijk.³⁵ Rechtvaardiging voor deze beperking is het groter gewicht toekennen aan het recht van het kind op onderwijs, sociale ontwikkeling met leeftijdsgenoten en deelname aan de

²⁷ Frielink & van Kempen 2013, p. 91.

²⁸ Hoge Raad 6 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL6719, r.o. 4.3.

²⁹ HR 5 juni 2022, ECLI:NL:HR:2022:1004, r.o. 3.3.4.

³⁰ HR 17 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:1925, r.o. 2.5.1.

³¹ Huisman & Mevis 2015, p. 659; Ingrado 2025a, p. 3.

³² Hoge Raad 21 april 2026, ECLI:NL:HR:2026:658, r.o. 4.2.1.

³³ Hoge Raad 21 april 2026, ECLI:NL:HR:2026:658, r.o. 4.2.1.

³⁴ Hoge Raad 21 april 2026, ECLI:NL:HR:2026:658, r.o. 4.7; ECLI:NL:PHR:2025:1163, r.o. 4.15.

³⁵ Inmiddels lijken gemeenten en het OM ook strenger te toetsen en handhaven (hoofdstuk 5).

samenleving.³⁶ Ouders hebben bovendien voldoende mogelijkheden om hun kinderen onderwijs te laten volgen dat aansluit bij hun overtuigingen, bijvoorbeeld door zelf een school op te richten dan wel in het weekend of na schooltijd onderwijs te geven dat in overeenstemming is met de overtuiging.³⁷

Conflicten over leerplicht kunnen ook samenhangen met kinderbeschermingsmaatregelen.³⁸ In een zaak van de rechtbank Rotterdam weigerde moeder haar zoontje in te schrijven op een reguliere school en gaf zij hem thuisonderwijs, zonder geldige vrijstelling van de leerplicht. Omdat eerdere maatregelen geen effect hadden en het langdurige schoolverzuim leidde tot zorgen over de ernstige leer- en ontwikkelingsachterstand van het kind, kreeg de GI tijdelijk gedeeltelijk gezag (artikel 1:265e BW) om het kind in een pleeggezin te plaatsen en hem alsnog bij een onderwijsinstelling aan te melden.³⁹ De kinderrechter benadrukte dat onderwijs essentieel is voor de ontwikkeling van een kind en dat thuisonderwijs in deze situatie niet was toegestaan, omdat geen vrijstelling van de leerplicht was gegeven.⁴⁰ Minder ingrijpende maatregelen, zoals schriftelijke aanwijzingen en dwangsommen, hadden geen effect gehad doordat de moeder bleef weigeren mee te werken.

2.4 Vrijheid van onderwijs en overheidszorg

Vrijheid van onderwijs is sinds 1848 verankerd in artikel 23 Grondwet en vormt een fundamenteel kenmerk van het Nederlandse onderwijssysteem. Deze vrijheid beoogt ruimte te bieden aan diversiteit in onderwijs en beschermt zowel de opvoedkundige vrijheid van ouders als de vrijheid om onderwijs te organiseren, op te richten en naar eigen religieuze of levensbeschouwelijke overtuigingen in te richten.⁴¹

Artikel 23 Grondwet kent verschillende aspecten. Enerzijds betreft het een klassiek vrijheidsrecht, waarin de vrijheid van onderwijs het uitgangspunt vormt en overheidsbemoeienis beperkt moet blijven (lid 2, 3). Deze vrijheid ziet in de eerste plaats op de activiteit van onderwijzen, maar omvat ook het recht om onderwijs te organiseren.⁴² De oorspronkelijke bedoeling van de grondwetgever strekte zich ertoe zowel de keuzevrijheid van ouders als de vrijheid tot het oprichten, besturen en inrichten van scholen te

³⁶ Hoge Raad 21 april 2026, ECLI:NL:HR:2026:658, r.o. 4.3; ECLI:NL:PHR:2025:1163, r.o. 3.45.

³⁷ Hoge Raad 21 april 2026, ECLI:NL:HR:2026:658, r.o. 4.10.

³⁸ De hierna besproken uitspraak is niet zozeer representatief vanwege het aantal, maar vanwege de inhoudelijke betekenis voor dit onderzoek.

³⁹ Rechtbank Rotterdam 17 februari 2026, ECLI:NL:RBROT:2026:2155, r.o. 5.7.

⁴⁰ Rechtbank Rotterdam 17 februari 2026, ECLI:NL:RBROT:2026:2155, r.o. 5.4.

⁴¹ Onderwijsraad 2021a, p. 15.

⁴² Onderwijsraad 2019, p. 38.

beschermen.⁴³ Bij de grondwetwijziging in 1917 werden dan ook relatief open begrippen gehanteerd om ruimte te laten voor verschillende opvattingen.⁴⁴ Artikel 23 Grondwet sloot goed aan bij de destijds verzuilde samenleving, waarin levensbeschouwelijke en religieuze instituties een centrale rol speelden.⁴⁵ Onze huidige ontzuilde samenleving is individueler, dynamischer en minder geïnstitutionaliseerd geworden, hetgeen heeft geleid tot een grotere diversiteit en pluriformiteit aan overtuigingen.⁴⁶ Anderzijds bevat artikel 23 een sociaalrechtelijke component. De overheid draagt verantwoordelijkheid voor een goed functionerend onderwijsstelsel, toegankelijkheid van openbaar onderwijs, toezicht op de kwaliteit van onderwijs en waarborging van de bekwaamheid en integriteit van onderwijsgeevenden (lid 1, 2, 5, 6, 7).⁴⁷ Tegelijkertijd moet zij zich terughoudend opstellen, gezien de vrijheid om het onderwijs naar eigen overtuiging in te richten.⁴⁸ Een derde aspect betreft het duale Nederlandse onderwijsstelsel.⁴⁹ Openbare scholen gaan uit van de overheid, zijn levensbeschouwelijk neutraal en dienen voor eenieder toegankelijk te zijn (lid 3 en 4), terwijl bijzondere scholen uit privaatrechtelijk initiatief voortkomen en zijn gegrond in een religieuze of levensbeschouwelijke visie.⁵⁰ Ook kunnen individuen zelf scholen stichten, zogenaamde B3-scholen (artikel 1 sub b onder 3 Lpw).⁵¹ Onderwijs buiten de schoolcontext is in beginsel niet mogelijk volgens de Leerplichtwet en alleen mogelijk met vrijstelling. Opvallend is dat het recht van kinderen op (toegang tot) onderwijs – laat staan thuisonderwijs – niet expliciet in artikel 23 Grondwet is gewaarborgd.⁵² Het artikel richt zich in beginsel op de positie van ouders en onderwijsverstrekkers, niet van onderwijsvragers. Historisch gezien werd onderwijs vooral beschouwd als een verantwoordelijkheid van ouders, waardoor bij de totstandkoming van de Grondwet in 1848 en de herziening in 1917 een afzonderlijk grondrecht op onderwijs niet nodig werd geacht.⁵³ Binnen het huidige onderwijsstelsel hebben ouders dan ook ruime vrijheid om onderwijs te kiezen dat aansluit bij hun overtuigingen. Het recht van het kind op onderwijs wordt in Nederland vooral indirect

⁴³ Mentink et al. 2012, p. 50.

⁴⁴ Mentink et al. 2012, p. 13.

⁴⁵ Onderwijsraad 2019, p. 38.

⁴⁶ Onderwijsraad 2021a, p. 12-13.

⁴⁷ Mentink et al. 2012, p. 9.

⁴⁸ Onderwijsraad 2012, p. 10.

⁴⁹ Onderwijsraad 2019, p. 22.

⁵⁰ Onderwijsraad 2012, p. 10.

⁵¹ Het aantal B3-scholen groeide van 44 in 2015 naar 134 in 2023. Als belangrijkste motieven voor oprichting en keuze voor deze scholen worden genoemd: onvrede over het reguliere onderwijs, eigen levensbeschouwelijke of pedagogische visie, betere aansluiting bij de behoeften van het kind en kleinschaligheid (Onderwijsinspectie 2025, p. 4).

⁵² Sperling 2007, p. 29.

⁵³ Sperling 2013, p. 2061.

gewaarborgd via de Leerplicht (artikelen 2 en 3 Lpw), mede doordat de leerplicht ertoe leidt dat zij daadwerkelijk onderwijs (kunnen) volgen en daarmee de kwaliteit en toegankelijkheid van onderwijs voor hen wordt gewaarborgd.⁵⁴

De discussie omtrent artikel 23 Grondwet staat overigens niet stil. Dit blijkt onder meer uit een initiatiefwetsvoorstel tot wijziging van artikel 23 Grondwet in 2021 om het recht op onderwijs in het eerste lid op te nemen. Volgens de initiatiefnemers sluit de klassieke uitleg van artikel 23 steeds minder goed aan bij de groeiende betekenis van kinderrechten en maatschappelijke ontwikkelingen, zoals toenemende pluriformiteit, polarisatie en de behoefte aan burgerschapsvorming.⁵⁵

2.5 Tussenconclusie

Uit het voorgaande blijkt dat het Nederlandse onderwijsstelsel een balans zoekt tussen de vrijheid van ouders om onderwijs te kiezen overeenkomstig hun religieuze of levensbeschouwelijke overtuigingen en de verantwoordelijkheid van de overheid om het recht van kinderen op onderwijs te waarborgen. De Leerplichtwet gaat uit van een schoolplicht, waarbij vrijstelling op grond van artikel 5 onder b Lpw slechts in uitzonderlijke gevallen mogelijk is. De recente uitspraak van de Hoge Raad laat zien dat deze vrijstellingsgrond restrictief wordt uitgelegd en dat steeds meer gewicht wordt toegekend aan het belang van het kind bij onderwijs, ontwikkeling en socialisatie met leeftijdsgenoten.

Artikel 23 Grondwet beschermt de vrijheid van onderwijs, maar legt het de overheid ook de verantwoordelijkheid op om de kwaliteit en toegankelijkheid van onderwijs te waarborgen. Tegen deze achtergrond wordt in het volgende hoofdstuk onderzocht wat het soevereine gedachtegoed inhoudt, welke gevolgen dat kan hebben voor kinderen en hoe dat doorwerkt in onderwijs en ontwikkeling.

⁵⁴ *Kamerstukken II* 2012/13, 33 537, nr. 3, p. 5; Liefwaard et al. 2016, p. 382.

⁵⁵ *Kamerstukken II* 2021/22, 35 924, nr. 3, p. 13-14.

Hoofdstuk 3: De soevereinenbeweging en gevolgen voor kinderen en onderwijs

In dit hoofdstuk wordt eerst ingegaan op de democratische rechtsorde en haar kernwaarden (par. 3.1). Vervolgens wordt besproken op welke wijze de soevereinenbeweging deze rechtsorde ondermijnt, waarbij zowel de uitgangspunten als de verschillende categorieën en uitingvormen aan bod komen (par. 3.2 en 3.3). Aansluitend wordt ingegaan op de doorwerking van het soevereine gedachtegoed in het onderwijs en de ontwikkeling van kinderen (par. 3.4). Tot slot wordt de beperkte jurisprudentie besproken waarin soevereine overtuigingen, onderwijs en kinderschermingsmaatregelen samenkomen (par. 3.5).

3.1 De democratische rechtsorde

De democratische rechtsorde in Nederland wordt gezien als een maatschappelijke orde die zowel op recht als democratie is gebaseerd.⁵⁶ Zij omvat niet alleen een politiek systeem (de democratische rechtsstaat), maar ook een manier van samenleven (open samenleving).⁵⁷ Het functioneren van een rechtsorde hangt af van de wisselwerking tussen overheid en burgers. Grondrechten zijn daarbij belangrijk, omdat ze aangeven hoe de overheid zich tegenover de burger zou moeten gedragen. De democratische rechtsorde is voortdurend in ontwikkeling en kenmerkt zich onder andere door het zoeken naar overeenstemming over problemen in de samenleving en door ruimte voor tegenspraak.⁵⁸ Kritiek, protest en demonstraties zijn essentieel, omdat zij de pluriformiteit van de samenleving waarborgen.

3.2 Uitgangspunten

In Nederland worden extremistische bewegingen gesignaleerd die verder gaan dan alleen tegenspraak en de democratische rechtsorde ondermijnen.⁵⁹ Dit gebeurt onder andere bij groepen die zich afkeren van overheidsinstituties en de gelding van wet- en regelgeving in twijfel trekken, zoals ‘sovereinen’. Sovereinen blijken zich te onderscheiden door een eigen dynamiek: hun gedachtegoed biedt concrete handelingsperspectieven en kent een zekere mate van organisatie.⁶⁰ Een ander belangrijk onderscheid is de afwijzing van het democratische rechtsstatelijk systeem als geheel, en niet slechts van afzonderlijke gezagsdragers.⁶¹ De

⁵⁶ AIVD 2023, p. 11.

⁵⁷ AIVD et al. 2024, p. 5-6; AIVD 2023, p. 11.

⁵⁸ AIVD et al. 2024, p. 6.

⁵⁹ AIVD 2023, p. 14.

⁶⁰ *Kamerstukken II* 2023/24, 29 754, nr. 701, p. 3.

⁶¹ Boone (2024), p. 3.

soevereinenbeweging is tijdens de coronacrisis – een aanhoudende periode van wantrouwen jegens de overheid en andere instituties – sterk gegroeid tot naar schatting 10.000 aanhangers.⁶² Deze groei hangt samen met de grootschalige verspreiding van desinformatie via online platforms en ontmoetingen op demonstraties.⁶³ De verwachting is dat de soevereinenbeweging in de toekomst verder zal groeien.⁶⁴

Hoewel geen sprake is van één samenhangend gedachtegoed, delen soevereinen enkele kernopvattingen.⁶⁵ Soevereinen zijn personen die zichzelf als ‘soverein’ mens beschouwen en menen dat de Nederlandse overheid geen gezag over hen kan uitoefenen: zij moeten zelf kunnen bepalen of wet- en regelgeving op hen van toepassing is. Het individu geldt daarbij als hoogste autoriteit, terwijl de overheid wordt gezien als een onderdrukkend systeem.⁶⁶ Wetten worden beschouwd als contracten die alleen bindend zijn wanneer daarmee is ingestemd. Zonder die instemming achten soevereinen zich niet of slechts beperkt gebonden aan de Nederlandse rechtsorde.⁶⁷ Deze overtuigingen gaan vaak gepaard met complotdenken en het idee dat een kleine, kwaadaardige elite via politiek, rechtspraak, media en wetenschap controle uitoefent over de samenleving, hetgeen raakt aan complotdenken.⁶⁸

De soevereine beweging in Nederland kent duidelijke internationale invloeden. Vergelijkbare bewegingen bestaan al langer in onder andere de Verenigde Staten, Duitsland en België.⁶⁹

3.3 Categorieën en uitingsvormen

Binnen de soevereinenbeweging kunnen globaal drie groepen worden onderscheiden.⁷⁰ De grootste groep streeft naar meer zelfstandigheid binnen het systeem en houdt zich meestal aan de wet.⁷¹ Een tweede groep wijst het gezag van de overheid af en onttrekt zich actief aan wet- en regelgeving, terwijl een nog kleinere derde groep gewelddadig verzet tegen de overheid gerechtvaardigd acht.⁷² De uitingsvormen van het soevereine gedachtegoed lopen uiteen. Zo schrijven sommigen brieven aan gemeenten of de overheid waarin zij verklaren zich niet

⁶² AIVD et al. 2024, p. 5. Mede ingeschat a.d.h.v. brieven van soevereinen naar de Belastingdienst en gemeenten waarin zij zichzelf zo verklaren (radio-uitzending ‘De doe-het-zelf-Nederlander’).

⁶³ Boone 2024, p. 2; ‘Hoe gevaarlijk zijn soevereinen?’, podcast het Misdaadbureau met o.a. L. de Boer van 3 maart 2025.

⁶⁴ AIVD et al. 2024, p. 19.

⁶⁵ AIVD et al. 2024, p. 7.

⁶⁶ AIVD et al. 2024, p. 8; Siegel 2024, p. 204-205.

⁶⁷ Van Buuren 2023, p. 91.

⁶⁸ Siegel 2024, p. 204-205.

⁶⁹ Van Buuren 2023, p. 91.

⁷⁰ AIVD et al. 2024, p. 13.

⁷¹ AIVD et al. 2024, p. 14.

⁷² AIVD et al. 2024, p. 15.

langer door hen te laten vertegenwoordigen, ontwikkelen ze eigen fictieve identiteitsbewijzen en betaalmiddelen, dienen ze valse belastingaangiftes in en weigeren zij boetes, huur of hypotheek te betalen.⁷³ Het onttrekken aan verplichtingen kan leiden tot concrete problemen, zoals oplopende schulden, deurwaarders, huisuitzetting of strafbaarstelling. Soms proberen soevereinen een parallelle samenleving te vormen buiten bestaande instituties door kleine zelfvoorzienende gemeenschappen op te richten.

3.4 Doorwerking in onderwijs en ontwikkeling

Soevereine keuzes van ouders raken niet alleen henzelf, maar ook hun kinderen. Zo doen sommige ouders geen geboorteaangifte van hun kind zodat zij niet worden ingeschreven in het BRP.⁷⁴ Ook vermijden zij medische zorg, vaccinaties of jeugdhulp en raken zo buiten beeld van verschillende hulpverleningsinstanties terwijl signalen van ontwikkelingsproblemen of onveilige thuissituaties minder snel aan het licht kunnen komen.⁷⁵ Bovendien kunnen interventies van overheidsinstanties door soevereine ouders worden ervaren als bevestiging van hun wantrouwen jegens overheidsgezag, waardoor zij zich verder kunnen onttrekken aan toezicht en contact.⁷⁶ Dit komt ook tot uiting in het onderwijs, waarbij soevereine ouders het door de overheid gereguleerde en geaccrediteerde reguliere onderwijs afwijzen en hun kinderen daarbuiten willen houden.⁷⁷ Sommigen kiezen voor alternatieve onderwijsvormen, zoals thuisonderwijs op basis van een vrijstelling ingevolge artikel 5 onder b Lpw.⁷⁸ In extremere gevallen wordt geprobeerd eigen scholen op te richten of hun kinderen geheel aan de leerplicht te onttrekken.⁷⁹

Hoewel het in beginsel de ouders zijn die soevereine overtuigingen aanhangen, werken de gevolgen daarvan ook door naar hun kinderen via intergenerationele overdracht: het proces waarbij ouders hun kinderen beïnvloeden in overtuigingen, normen en gedrag.⁸⁰ Onderzoek naar rechts-extremistische opvoedingspraktijken laat zien dat kinderen van ouders met extremistische overtuigingen een verhoogd risico lopen op psychische problemen, zoals angst, trauma en hechtingsproblemen.⁸¹ De overdracht van extreme ideologieën (zoals radicalisme en extremisme) onderscheidt zich daarbij van ‘reguliere’ overdrachtsprocessen op drie punten.

⁷³ AIVD 2023, p. 27; AIVD et al. 2024, p. 17-18; Verwey-Jonker Instituut 2025, p. 58.

⁷⁴ Kruijf 2025, p. 125.

⁷⁵ Verwey-Jonker Instituut 2025, p. 74.

⁷⁶ AIVD et al. 2024, p. 15.

⁷⁷ AIVD et al. 2024, p. 17-18; Verwey-Jonker Instituut 2025, p. 58.

⁷⁸ Zie verder hoofdstuk 5.

⁷⁹ Verwey-Jonker Instituut 2025, p. 74.

⁸⁰ Liem et al. 2022, p. 440.

⁸¹ Rousseau et al. 2024, p. 696.

Ten eerste gaat het om ideologieën die de maatschappelijke en politieke orde fundamenteel afwijzen en daardoor sterk afwijzen van gangbare normen en waarden.⁸² Ten tweede vindt de overdracht vaak plaats in een sociaal geïsoleerde context, waarin kinderen minder in aanraking met andere opvattingen komen.⁸³ Ten derde hebben deze ideologieën vaak een gewelddadige dimensie.⁸⁴ In de context van onderwijs worden de gevolgen van intergenerationele overdracht zichtbaar. Regulier onderwijs wordt door extremistische ouders soms gezien als ‘vijandig terrein’, waar kinderen zouden worden blootgesteld aan staatsindoctrinatie of aan waarden die haaks staan op het eigen wereldbeeld.⁸⁵ Thuisonderwijs wordt dan niet alleen gepresenteerd als alternatief voor school, maar ook als middel om controle te houden over de sociale omgeving, mediaconsumptie en ideologische vorming van kinderen.⁸⁶ Juist in dergelijke situaties wordt de overdracht van extremistische overtuigingen versterkt.⁸⁷ Het soevereine gedachtegoed heeft ook gevolgen het onderwijs in relatie tot de democratische rechtstaat, waarbij naleving ervan wordt ontmoedigd en de legitimiteit van gezagsdragers wordt ondermijnd. Wanneer soevereine kinderen buiten het reguliere onderwijs worden gehouden missen zij niet alleen algemene vorming, maar ook burgerschapsonderwijs waarin kennis van en betrokkenheid bij de democratische rechtsstaat centraal staan.⁸⁸ Dit alles vergroot het risico dat zij eenzijdig worden gevormd binnen het soevereine gedachtegoed van hun ouders, verder sociaal geïsoleerd raken en onvoldoende aansluiting ontwikkelen bij de waarden en structuren van de samenleving wanneer zij volwassen worden.⁸⁹ Zoals de Kinderombudsman heeft opgemerkt, kunnen dergelijke situaties niet alleen gevolgen hebben voor de ontwikkeling en kansen van individuele kinderen, maar op langere termijn ook doorwerken in de maatschappelijke participatie van deze kinderen en de sociale cohesie binnen de samenleving.⁹⁰ School fungeert hiertegen als belangrijke beschermende factor vanwege het feit dat kinderen er niet alleen onderwijs krijgen, maar ook structuur, regelmaat en contacten opbouwen.⁹¹ Zij ontwikkelen er sociale vaardigheden, sluiten vriendschappen met leeftijdsgenoten en komen in aanraking met andere perspectieven, normen en waarden buiten het gezin. Daarnaast

⁸² Liem et al. 2022, p. 440.

⁸³ Liem et al. 2022, p. 441.

⁸⁴ Liem et al. 2022, p. 441.

⁸⁵ Liem et al. 2025, p. 7.

⁸⁶ Liem et al. 2025, p. 4.

⁸⁷ Rousseau et al. 2024, p. 697.

⁸⁸ De Boer 2023, p. 312 (zie verder hoofdstuk 5).

⁸⁹ Rousseau et al. 2024, p. 697.

⁹⁰ Kinderombudsman 2024, p. 2.

⁹¹ Rousseau et al. 2024, p. 695.

kunnen leraren signalen van problemen of achterstanden opmerken en kinderen zo nodig in contact brengen met passende ondersteuning of hulpverlening.

3.5 Jurisprudentie

Rechtspraak waarin specifiek de combinatie van soevereine overtuigingen, thuisonderwijs en een beroep op artikel 5 onder b Lpw centraal staat, is vooralsnog nauwelijks beschikbaar.⁹² Zaken lijken de rechter pas doorgaans te bereiken wanneer naast de onderwijssituatie ook zorgen bestaan over de ontwikkeling of het welzijn van het kind en kindbeschermingsinstanties of jeugdzorg betrokken raken.⁹³ Zo besloot het Hof een gezagsbeëindigende maatregel (GBM, artikel 1:266 BW) over het kind uit te spreken en haar in een pleeggezin te plaatsen.⁹⁴ Vanwege het feit dat ouders zichzelf als soeverein beschouwden, overheidsgezag niet erkenden en regulier onderwijs en hulpverlening afwezen, was samenwerking met jeugdbescherming volgens de GI onmogelijk geworden. Hierdoor kon de ondertoezichtstelling (OTS) niet effectief worden uitgevoerd en werd een thuisplaatsing niet in het belang van het kind geacht.⁹⁵ Een andere zaak betrof de OTS van een minderjarig meisje wegens langdurig schoolverzuim en zorgen over de thuissituatie, waarbij haar moeder en stiefvader, die zichzelf als soeverein beschouwden, ieder contact met instanties afhielden.⁹⁶ Hoewel aan de wettelijke gronden voor een OTS (artikel 1:255 BW) was voldaan, wees de rechtbank het verzoek af omdat de maatregel door de weigering van de ouders om mee te werken niet uitvoerbaar was. Volgens de rechtbank bood het strafrechtelijke leerplichtkader meer mogelijkheden om zicht te krijgen op het schoolverzuim en de thuissituatie van het kind.⁹⁷

3.6 Tussenconclusie

Uit het voorgaande blijkt dat het soevereine gedachtegoed op gespannen voet staat met de democratische rechtsorde en ook gevolgen kan hebben voor de positie van kinderen en hun (educatieve) ontwikkeling. Zo werkt wantrouwen van soevereinen jegens overheidsgezag en

⁹² Dat geldt overigens voor jurisprudentie in het algemeen over de soevereinenbeweging, maar betekent niet dat dergelijke situaties zich niet voordoen; veel geschillen leiden niet tot een rechterlijke uitspraak of worden niet gepubliceerd (de Boer 2023, p. 302 en de Kruijf 2025, p.126). Een systematisch jurisprudentieonderzoek is daarom niet goed mogelijk.

⁹³ De Boer 2023, p. 312. De hierna besproken uitspraken zijn niet zozeer representatief vanwege hun aantal, maar vanwege hun inhoudelijke betekenis voor dit onderzoek (i.e. soevereine ouders en opvoeding van hun kinderen).

⁹⁴ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 21 september 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:8301, r.o. 5.8.

⁹⁵ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 21 september 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:8301, r.o. 5.4.

⁹⁶ Rechtbank Rotterdam 12 december 2024, ECLI:NL:RBROT:2024:12123, r.o. 5.2.

⁹⁷ Rechtbank Rotterdam 12 december 2024, ECLI:NL:RBROT:2024:12123, r.o. 5.4.

instituties door in het onderwijs, waar sommige van hen kiezen voor vrijstelling of zich volledig onttrekken aan de verplichtingen van de Leerplichtwet. Hierdoor kunnen kinderen buiten beeld raken van verschillende instanties en bestaat het risico op sociale isolatie en intergenerationele overdracht van opvattingen binnen het gezin. Tegelijkertijd blijkt uit de beperkte jurisprudentie dat de rechter niet de soeverein overtuigingen als zodanig beoordeelt, maar vooral kijkt naar de gevolgen daarvan voor de ontwikkeling en het welzijn van het kind. Hoe met soevereinen moet worden omgegaan, blijkt daarbij een complex vraagstuk.⁹⁸

Tijdens het rondetafelgesprek over soevereinen in 2025 werd erop gewezen dat een uitsluitend repressieve aanpak het wantrouwen jegens de overheid kan versterken en gezinnen verder uit beeld kan doen raken.⁹⁹ Omdat soevereinen het gezag van de overheid veelal niet erkennen, is het bovendien lastig om uitsluitend via handhaving gedragsverandering te bereiken. Tegelijkertijd kunnen soevereine overtuigingen geen rechtvaardiging vormen voor het niet naleven van wettelijke verplichtingen. Een effectieve aanpak vraagt daarom om een combinatie van duidelijke normstelling, handhaving, blijvende dialoog en vroegsignalering.¹⁰⁰

Om te kunnen beoordelen in hoeverre het Nederlandse leerplichtstelsel voldoende bescherming biedt aan kinderen van soevereine ouders, dient deze problematiek te worden gezien in het licht van internationale en Europese (kinderrechten)normen. Het volgende hoofdstuk behandelt daarom het relevante verdragsrechtelijke kader.

⁹⁸ Centraal onderwerp in 'De doe-het-zelf-Nederlander en de gevolgen van een autonoom leven', radio-uitzending *Pointer* met o.a. J. van Buuren 17 september 2023 en 'Hoe gevaarlijk zijn soevereinen?', podcast *het Misdaadbureau* met o.a. L. de Boer 3 maart 2025.

⁹⁹ 'Rondetafelgesprek over soevereinen', vergadering Commissie van Justitie en Veiligheid van 21 mei 2025.

¹⁰⁰ Verschillende zienswijzen in radio-uitzending *De doe-het-zelf-Nederlander en de gevolgen van een autonoom leven*.

Hoofdstuk 4: **Recht op (toegang tot) onderwijs in Europese en internationale verdragen**

In dit hoofdstuk wordt eerst kort ingegaan op de betekenis van deze verdragen binnen de Nederlandse rechtsorde (par. 4.1). Vervolgens staat IVRK centraal, met aandacht voor het recht op onderwijs, de algemene beginselen, de positie van ouders en de betekenis daarvan voor de ontwikkeling en identiteit van kinderen van soevereine ouders (par. 4.2). Daarna worden artikelen 8 en 9 EVRM en artikel 2 Eerste Protocol behandeld in het licht relevante rechtspraak van het EHRM (par. 4.3).

4.1 **Inleiding**

Het recht van kinderen op (toegang tot) onderwijs is niet expliciet vastgelegd in de Nederlandse wet; in verschillende internationale en Europese verdragen is dat recht echter wel erkend. Van belang daarbij is in hoeverre deze verdragsbepalingen rechtstreeks doorwerken in de Nederlandse rechtsorde. Op grond van de artikelen 93 en 94 Grondwet hebben rechtstreeks werkende verdragsbepalingen voorrang boven strijdige nationale wetgeving. Of sprake is van rechtstreekse werking wordt uiteindelijk door de rechter beoordeeld.¹⁰¹ Ook bepalingen zonder rechtstreekse werking kunnen doorwerken via verdragsconforme interpretatie.¹⁰² Daarnaast werken internationale verdragen door via Europese regelgeving en rechtspraak.¹⁰³ Zo verwijst het Europees Hof voor de Rechten van de Mens steeds vaker naar het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind en de interpretaties van het VN-Kinderrechtencomité bij de uitleg van het EVRM.¹⁰⁴

4.2 **Het IVRK**

4.2.1 **Beginselen**

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK) bevat een breed scala aan kinderrechten, waaronder burgerlijke, politieke rechten, economische, sociale en culturele rechten en is in 1995 voor Nederland in werking getreden.¹⁰⁵ Het IVRK is een holistisch

¹⁰¹ Ruitenberg 2003, p. 18.

¹⁰² Ruitenberg 2003, p. 18.

¹⁰³ Liefwaard 2022, p. 40.

¹⁰⁴ Liefwaard 2022, p. 40; zie verdiepend Fenton-Glynn 2021.

¹⁰⁵ *Trb.* 1995, 92; Tobin 2019, p. 1.

verdrag. Alle kinderrechten¹⁰⁶ die erin zijn opgenomen, zijn gelijkwaardig en moeten zowel afzonderlijk als in samenhang met elkaar gelezen worden.¹⁰⁷

4.2.2 Recht op toegang tot en doelstellingen van het onderwijs

Het recht op toegang tot en de doelstellingen van het onderwijs zijn neergelegd in de artikelen 28 en 29 IVRK. Op grond van artikel 28 lid 1 IVRK dragen verdragsstaten zorg voor een stelsel van onderwijsvoorzieningen dat toegankelijk is voor leerplichtige kinderen.¹⁰⁸ Hiertoe dient onder andere het primair onderwijs verplicht te worden gesteld (sub a) en dienen er maatregelen te worden genomen om regelmatig schoolbezoek te bevorderen (sub e).

Verdragstaten zijn daarbij gehouden het recht op onderwijs niet alleen te erkennen, maar ook actief te beschermen zodat een kind dit recht volledig en effectief kan uitoefenen.¹⁰⁹ Artikel 28 beschouwt het kind uitdrukkelijk als drager van het recht op onderwijs. Dat betekent dat bij een beroep op vrijstelling van de Nederlandse Leerplichtwet niet alleen moet worden gekeken naar de religieuze of levensbeschouwelijke bezwaren van ouders, maar ook naar de vraag of het kind daadwerkelijk kwalitatief goed (thuis)onderwijs ontvangt.¹¹⁰

Bij het recht op onderwijs gaat het niet alleen om toegang, maar ook om de inhoud en doelstellingen daarvan, zo stelt het VN-Kinderrechtencomité.¹¹¹ Ingevolge artikel 29 lid 1 IVRK dient het onderwijs onder meer gericht te zijn op de zo volledig mogelijke ontplooiing van de persoonlijkheid en talenten van het kind (sub a), het bijbrengen van eerbied voor onder andere zijn of haar eigen identiteit en nationale (mensenrechten)waarden (sub c) en de voorbereiding van het kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving (sub d). Daarbij is de wijze waarop het onderwijs wordt aangeboden van belang, waaronder de leeromgeving – ongeacht of het onderwijs plaatsvindt op school, thuis of elders.¹¹² Artikel 29 IVRK gaat uit van een brede visie op onderwijs, gericht op niet alleen kennis, maar ook op de ontwikkeling van persoonlijkheid en sociale vaardigheden.¹¹³ Door interactie en samenwerking met klasgenoten leren kinderen zowel van de lesstof als van elkaar. Deze socialisatie bevordert communicatieve vaardigheden en draagt bij aan een interactieve en kindgerichte leeromgeving. Verder vervult onderwijs volgens het Comité een belangrijk

¹⁰⁶ Onder kind wordt verstaan: eenieder jonger dan 18 jaar (artikel 1 IVRK).

¹⁰⁷ Tobin 2019, p. 15.

¹⁰⁸ Onderwijsraad 2019, p. 38.

¹⁰⁹ Courtis & Tobin 2019, p. 1071.

¹¹⁰ Liefwaard et al. 2016, p. 382.

¹¹¹ VN-Kinderrechtencomité, CRC/GC/01/1, par. 3.

¹¹² VN-Kinderrechtencomité, CRC/GC/01/1, par. 8; Lundy & Tobin 2019, p. 1123.

¹¹³ VN-Kinderrechtencomité, CRC/GC/01/1, par. 2, 9; Courtis & Tobin 2019, p. 1063.

vormende functie, doordat het hen onder meer voorbereidt op maatschappelijke vraagstukken, hen leert te participeren in een vrije samenleving en laat uitgroeien tot volwaardige burgers.¹¹⁴ De eisen van artikel 29 IVRK gelden ook wanneer het kind thuisonderwijs ontvangt: thuisonderwijs mag dus niet worden gezien als een volledig private aangelegenheid van ouders, maar moet voldoen aan kwaliteitseisen die voortvloeien uit het recht van het kind op onderwijs.¹¹⁵

4.2.3 Samenhang met algemene bepalingen

Het recht op onderwijs moet in samenhang gelezen worden met andere, algemene IVRK-bepalingen.¹¹⁶ Allereerst volgt uit artikel 3 IVRK dat bij beslissingen van de overheid, scholen en ouders over de opvoeding en het onderwijs het belang van het kind een eerste overweging moet vormen.¹¹⁷ Daarbij rust op de staat een zorgplicht om dit belang te beschermen (lid 2).

De beoordeling van een beroep op artikel 5 onder b Lpw richt zich echter primair op de richtingsbezwaren van ouders, terwijl de gevolgen voor en belang van het individuele kind geen expliciet onderdeel vormen van het wettelijke toetsingskader.¹¹⁸ Verder waarborgt artikel 12 IVRK het recht van het kind om te worden gehoord. Kinderen moeten worden betrokken bij beslissingen over hun onderwijs en voldoende rechtsbescherming genieten.¹¹⁹ Gezien artikel 28 lid 1 IVRK, waarin het recht op onderwijs expliciet aan het kind wordt toegekend, is de keuze voor de wijze van onderwijs niet uitsluitend een aangelegenheid van de ouders. Op grond van artikel 12 IVRK dient namelijk, afhankelijk van de leeftijd en rijpheid van het kind, passend gewicht te worden toegekend aan zijn of haar mening.¹²⁰ De huidige regeling van artikel 5 onder b Lpw voorziet echter niet in een expliciete betrokkenheid van het kind bij de beoordeling van een beroep op vrijstelling: ouders hoeven niet inzichtelijk te maken hoe het kind tegenover thuisonderwijs staat en het kind wordt niet noodzakelijk betrokken bij gesprekken met de gemeente. Tot slot speelt artikel 6 IVRK, waarin het recht van het kind op ontwikkeling is neergelegd, een rol. Onderwijs vormt immers een essentieel middel om die ontwikkeling daadwerkelijk te realiseren en moet daarom

¹¹⁴ VN-Kinderrechtencomité, CRC/GC/01/1, par. 12; Courtis & Tobin 2019, p. 1058.

¹¹⁵ Liefwaard et al. 2016, p. 382.

¹¹⁶ VN-Kinderrechtencomité, CRC/GC/01/1, par. 6.

¹¹⁷ Lundy & Tobin 2019, p. 1123.

¹¹⁸ Liefwaard et al. 2016, p. 383.

¹¹⁹ VN-Kinderrechtencomité, CRC/C/GC/12, par. 110; Liefwaard 2022, p. 55.

¹²⁰ VN-Kinderrechtencomité, CRC/C/GC/12, par. 10.

aansluiten bij de verschillende ontwikkelingsfasen die kinderen doormaken.¹²¹ Wat betreft de keuze voor thuisonderwijs raakt dat het kind rechtstreeks, omdat deze keuze bepaalt waar, hoe en met wie een kind dat ontvangt en hij of zij zich dan ontwikkelt.¹²²

Het VN-Kinderrechtencomité heeft Nederland herhaaldelijk bekritiseerd vanwege het gebrek aan toezicht op (de kwaliteit van) thuisonderwijs. In 2015 en 2022 adviseerde het Comité Nederland gerichte maatregelen te nemen om i) een mechanisme in te richten dat toeziet op de naleving van minimale kwaliteitseisen voor thuisonderwijs en ii) te voorkomen dat kinderen die thuisonderwijs ontvangen geen achterstand oplopen ten opzichte van kinderen in het reguliere onderwijs.¹²³

4.2.4 Ouderlijke vrijheid en verantwoordelijkheid

De ouderlijke vrijheid komt terug in artikel 18 lid 1 IVRK en stelt dat ouders de eerste verantwoordelijkheid dragen voor de opvoeding en ontwikkeling van hun kind, waarbij het belang van het kind hun voornaamste zorg dient te zijn. Daarnaast erkent artikel 14 lid 2 IVRK de gidsfunctie van ouders bij het begeleiden van hun kind in de uitoefening van diens recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst. Aangezien kinderen niet worden geboren met een eigen godsdienst of levensovertuiging, maar zich hierin geleidelijk ontwikkelen — bijvoorbeeld door het geloof van hun ouders over te nemen of juist een eigen overtuiging te vormen — staat het ouders in beginsel vrij hun kinderen op te voeden overeenkomstig die opvattingen (lid 2). Deze ouderlijke vrijheid is echter niet onbeperkt. Zo bepaalt artikel 5 IVRK dat ouders rekening moeten houden met de zich ontwikkelende vermogens van het kind. Naarmate kinderen ouder en rijper worden, dienen ouders steeds minder en zichzelf juist meer ruimte te krijgen eigen opvattingen te vormen.¹²⁴ Het IVRK kent daarbij geen vaste leeftijdsgrens, maar uit de interpretatieve verklaring van Nederland bij artikel 14 IVRK volgt dat leeftijd en ontwikkeling bepalend zijn voor de mate waarin kinderen zelfstandig keuzes kunnen maken over hun godsdienst of levensovertuiging.¹²⁵ Dat betekent dat een beroep van ouders ingevolge artikel 5 onder b Lpw niet zonder meer bepalend mag zijn voor de onderwijspositie van het kind.¹²⁶ Wanneer een kind uit eigen beweging aangeeft regulier onderwijs te willen volgen, contact met leeftijdsgenoten

¹²¹ Peleg & Tobin 2019, p. 223; Lundy & Tobin 2019, p. 1120.

¹²² Liefwaard et al. 2016, p. 383.

¹²³ VN-Kinderrechtencomité, CRC/C/NDL/CO/4, par. G; CRC/C/NDL/CO/4, par. 34(b).

¹²⁴ Rap et al. 2020, p. 6; Onderwijsraad 2019, p. 45.

¹²⁵ *Kamerstukken II* 1992/93, 22 855, nr. 3, bijlage I.

¹²⁶ Rap et al. 2020, p. 6.

belangrijk te vinden of zich niet (langer) te herkennen in de levensbeschouwelijke overtuigingen van zijn ouders, dient aan die opvattingen passend gewicht te worden toegekend.

4.2.5 Juridische identiteit van kinderen van soevereine ouders

De visie van soevereinen kan de naleving van verschillende kinderrechten uit het IVRK onder druk zetten, in het bijzonder de artikelen 7 en 8 IVRK.¹²⁷ Artikel 7 IVRK waarborgt het recht van het kind om onmiddellijk na de geboorte te worden geregistreerd, een naam te hebben en een nationaliteit te verkrijgen. Artikel 8 IVRK bouwt hierop voort door staten te verplichten de eenmaal vastgestelde identiteit van het kind te respecteren en te behouden.¹²⁸ Deze visie, dat uitgaat van een kind met een eigen juridische identiteit die zich bovendien binnen de samenleving moet kunnen ontwikkelen (artikel 6 IVRK), botst met het soevereine wereldbeeld, waarin de overheid als niet-legitiem wordt beschouwd en men zich buiten het staatssysteem probeert te plaatsen.¹²⁹ Kinderen worden bijvoorbeeld bij geboorte niet in het BRP ingeschreven en ontvangen geen geboorteakte. Daardoor bestaat het risico op de lange termijn dat zij worden beperkt in hun ontwikkeling, schoolgang, arbeidsmarkt, kortom in de mogelijkheid om later zelfstandig aan de samenleving deel te nemen.

4.3 Het EVRM

4.3.1 Recht op (toegang tot) onderwijs en opvoedingsvrijheid van ouders

Het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (EVRM) is voor Nederland in 1954 in werking getreden en bevat mensen- en burgerrechten voor alle inwoners van de aangesloten landen.¹³⁰ Het recht op onderwijs is niet opgenomen in het oorspronkelijke EVRM, maar later vastgelegd in artikel 2 Eerste Protocol bij het EVRM en tevens door Nederland ondertekend in 1954. Dit is van belang omdat juist aan deze bepaling rechtstreekse werking toekomt.¹³¹

Artikel 2 Eerste Protocol EVRM stelt in de eerste volzin dat ‘niemand het recht op onderwijs mag worden ontzegd’. Daarmee wordt de toegang tot onderwijs gewaarborgd zonder aanspraak te geven op een specifieke onderwijsvorm. De tweede volzin bevat het recht van ouders om onderwijs te kiezen dat aansluit bij hun godsdienstige of levensbeschouwelijke

¹²⁷ Kruijf 2025, p. 125.

¹²⁸ Tobin & Seow 2019, p. 257.

¹²⁹ Kruijf 2025, p. 126.

¹³⁰ *Trb.* 1954, 151.

¹³¹ Mentink et al. 2012, p. 51.

overtuigingen, om zo het pluralisme in het onderwijs te waarborgen.¹³² Artikel 2 Eerste Protocol EVRM geldt voor alle onderwijsniveaus (van primair tot en met hoger onderwijs) en voor zowel openbaar als particulier onderwijs.¹³³ Daarnaast zijn artikelen 8 en 9 EVRM van belang. Deze beschermen respectievelijk het recht op privé-, familie- en gezinsleven en de vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst. Onder deze rechten valt ook de vrijheid van ouders om hun kinderen op te voeden overeenkomstig hun eigen religieuze of levensbeschouwelijke overtuigingen.¹³⁴ Tegelijkertijd zijn deze rechten niet absoluut. Op grond van artikel 8 lid 2 en artikel 9 lid 2 EVRM mag de staat onder bepaalde voorwaarden ingrijpen, mits dit bij wet is voorzien en noodzakelijk is in een democratische samenleving, bijvoorbeeld ter bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.¹³⁵ Dit betekent dat ouders weliswaar een ruime vrijheid hebben bij de opvoeding en schoolkeuze, bijvoorbeeld thuisonderwijs, van hun kinderen, maar dat deze vrijheid begrensd wordt door het recht van het kind op onderwijs en ontwikkeling.¹³⁶

4.3.2 Jurisprudentie

Het EHRM heeft zich verschillende keren uitgesproken over de vraag in hoeverre ouders aanspraak kunnen maken op thuisonderwijs voor hun kinderen ingevolge het EVRM.¹³⁷ In 2006 in *Konrad t. Duitsland* is door het EHRM aanvaard dat staten thuisonderwijs mogen beperken of vrijwel geheel mogen verbieden, gelet op hun ruime beoordelingsvrijheid (*margin of appreciation*) bij de inrichting van het onderwijssysteem.¹³⁸ Volgens het Hof kunnen dergelijke beperkingen gerechtvaardigd zijn ter bescherming van het recht van het kind op onderwijs, sociale integratie en de voorbereiding van kinderen op deelname aan de samenleving, mede om het ontstaan van parallelle samenlevingen gebaseerd op afzonderlijke levensbeschouwelijke of religieuze overtuigingen te voorkomen.¹³⁹ Daarbij benadrukt het EHRM dat ouders wel de vrijheid behouden hun kinderen buiten schooltijd en in het weekend overeenkomstig eigen opvattingen of overtuigingen op te voeden.¹⁴⁰ De Hoge Raad sloot hierbij in 2015 aan door te oordelen dat beperkingen op vrijstelling van de leerplicht

¹³² Onderwijsraad 2019, p. 44.

¹³³ Mentink et al. 2012, p. 52.

¹³⁴ Sperling 2010, p. 118.

¹³⁵ Vgl. artikel 14 lid 3 IVRK.

¹³⁶ Liefwaard et al. 2016, p. 382.

¹³⁷ De hierna besproken uitspraken zijn wederom niet representatief vanwege hun aantal, maar vanwege hun inhoudelijke betekenis voor dit onderzoek.

¹³⁸ EHRM 11 september 2006, onder 'The law', par. 1.

¹³⁹ EHRM 11 september 2006, onder 'The law', par. 1.

¹⁴⁰ EHRM 11 september 2006, onder 'The circumstances of the case'.

ingevolge artikel 5 onder b Lpw niet in strijd zijn met artikel 8 en 9 EVRM of artikel 2 Eerste Protocol EVRM, zolang ouders voldoende ruimte behouden om hun overtuigingen buiten het reguliere onderwijs over te dragen.¹⁴¹ Daarbij wees de A-G er toen al op dat, in het licht van internationale kinderrechten, bij kinderen die vrijstelling krijgen vervolgens nauwelijks toezicht bestaat op de kwaliteit van thuisonderwijs.¹⁴²

Een jaar later bepaalde het EHRM in *Folgerø en anderen t. Noorwegen* dat het recht van het kind op onderwijs, neergelegd in de eerste volzin van artikel 2 Eerste Protocol EVRM, prevaleert.¹⁴³ Het recht van ouders om onderwijs te kiezen dat aansluit bij hun religieuze of levensbeschouwelijke overtuigingen, zoals beschermd in de tweede volzin, is ondergeschikt en mag er daarom niet toe leiden dat kinderen onderwijs wordt onthouden. Tegelijkertijd sluit artikel 2 Eerste Protocol EVRM niet uit dat binnen het onderwijs aandacht wordt besteed aan religieuze of levensbeschouwelijke onderwerpen. De staat dient er echter op toe te zien dat het onderwijs op objectieve, kritische en pluralistische wijze wordt aangeboden en niet leidt tot indoctrinatie.¹⁴⁴ In het verlengde van deze uitspraak en artikel 2 Eerste Protocol EVRM bevestigt de Hoge Raad in reeds besproken uitspraak uit april 2026 dat het recht van het kind op onderwijs vooropstaat.¹⁴⁵ Bovendien leidt zij af dat op de staat een positieve verplichting rust om effectieve toegang tot onderwijs te verzekeren; wanneer een kind dreigt verstoken te blijven van onderwijs, kan dit actieve handhaving van de Leerplichtwet, waaronder strafrechtelijke handhaving, rechtvaardigen.¹⁴⁶

Ook in *Wunderlich t. Duitsland* in 2019 bevestigt het EHRM dat staten een ruime beleidsvrijheid hebben bij het handhaven van de leerplicht en het beperken van onderwijs buiten de schoolcontext.¹⁴⁷ Volgens het Hof kunnen dergelijke maatregelen gerechtvaardigd zijn ter bescherming van het recht van het kind op onderwijs en sociale integratie in de samenleving. Daarbij is inmenging slechts toegestaan wanneer minder ingrijpende maatregelen onvoldoende effectief blijken; in deze zaak hadden eerdere maatregelen, zoals boetes, niet geleid tot gewenste naleving van de leerplicht.¹⁴⁸

¹⁴¹ HR 26 mei 2015, ECLI:NL:HR:2015:1338, r.o. 5.5; ECLI:NL:PHR:2015:671, par. 14.

¹⁴² HR 26 mei 2015, ECLI:NL:PHR:2015:671, par. 41.

¹⁴³ EHRM 29 juni 2007, par. 84.

¹⁴⁴ EHRM 29 juni 2007, par. 84.

¹⁴⁵ Hoge Raad 21 april 2026, ECLI:NL:HR:2026:658, r.o. 4.6.2; ECLI:NL:PHR:2025:1163, r.o. 3.45.

¹⁴⁶ Hoge Raad 21 april 2026, ECLI:NL:HR:2026:658, r.o. 4.11; ECLI:NL:PHR:2025:1163, r.o. 3.45.

¹⁴⁷ EHRM 10 januari 2019, par. 54.

¹⁴⁸ EHRM 10 januari 2019, par. 54.

4.3 Tussenconclusie

Uit het IVRK en EVRM volgt dat het recht op onderwijs primair aan het kind toekomt en dat op de staat een positieve verplichting rust om effectieve toegang tot onderwijs te waarborgen. Hoewel deze verdragen ruimte laten voor ouderlijke vrijheid bij de opvoeding en schoolkeuze, is die vrijheid niet onbeperkt. Onderwijs moet bijdragen aan de ontwikkeling van het kind, sociale participatie bevorderen en voldoen aan minimale kwaliteitsnormen. Voor kinderen van soevereine ouders zijn met name het recht op een eigen juridische identiteit en het recht op ontwikkeling relevant, nu deze rechten onder druk kunnen komen te staan wanneer ouders afstand nemen van overheidsinstituties en zich onttrekken aan onderwijs. Het EHRM erkent daarom dat staten thuisonderwijs mogen beperken en de leerplicht mogen handhaven ter bescherming van het recht van het kind op onderwijs, sociale integratie en deelname aan de samenleving. Deze normen vormen een belangrijk toetsingskader voor artikel 5 onder b Lpw. Volgend hoofdstuk bespreekt de actuele ontwikkelingen rondom deze vrijstellingsregeling in relatie tot de soevereinenbeweging.

Hoofdstuk 5: **Onderwijs in de praktijk: thuisonderwijs, vrijstellingen en soevereinen**

Dit hoofdstuk bespreekt achtereenvolgens de ontwikkeling van het aantal vrijstellingen wegens richtingsbezwaren en thuisonderwijs (par. 5.1), de recente politieke en juridische ontwikkelingen rondom artikel 5 onder b Lpw (par. 5.2), de relatie tussen de soevereinenbeweging, artikel 5 onder b Lpw en burgerschapsonderwijs (par. 5.3) en de ervaringen en opvattingen van professionals uit de praktijk (par. 5.4).

5.1 Inleiding

Het aantal vrijstellingen wegens richtingsbezwaren ingevolge artikel 5 onder b Lpw is de afgelopen decennia sterk toegenomen: van 619 in het schooljaar 2014-2015 naar 2.475 in 2023-2024.¹⁴⁹ De verwachting is een versterkte toename vanaf het schooljaar 2025-2026.¹⁵⁰ Volgens de Onderwijsraad krijgt veruit het grootste deel van de jongeren dat onder de vrijstelling van artikel 5 onder b Lpw valt in de praktijk thuisonderwijs.¹⁵¹ Omdat thuisonderwijs in Nederland niet wettelijk is geregeld, is dit in de praktijk alleen mogelijk via een vrijstelling van de leerplicht, terwijl de leerplichtambtenaar en de onderwijsinspectie niet beschikken over een wettelijke bevoegdheid om te controleren of ouders daadwerkelijk onderwijs verzorgen en of dit onderwijs aan voldoende kwaliteitseisen voldoet. Reeds geruime tijd bestaan er dan ook zorgen over de ontwikkeling en het welzijn van deze kinderen.

5.2 Politieke ontwikkelingen

Meerdere malen is vanuit zowel onafhankelijke adviesorganen als de overheid gepleit voor aanpassing of afschaffing van de huidige regeling rondom artikel 5 onder b Lpw. Zo kondigde staatssecretaris Dekker van OCW al in 2015 aan, mede naar aanleiding van aanbevelingen van de Onderwijsraad, om het artikel te schrappen en thuisonderwijs onder strikte kwaliteitsvoorwaarden te brengen, omdat onvoldoende zicht bestond op de kwaliteit van het onderwijs.¹⁵² Zijn opvolger Slob presenteerde in 2020 een nieuw conceptwetsvoorstel waarin de bestaande vrijstellingsregeling bleef bestaan, maar thuisonderwijzende ouders voortaan moesten voldoen aan kwaliteitseisen en een jaarlijks onderwijsplan moesten opstellen onder

¹⁴⁹ Rapport Ministerie van OCW 2025, p. 15.

¹⁵⁰ Ingrado 2025b, p. 13.

¹⁵¹ Onderwijsraad 2021b, p. 2.

¹⁵² *Kamerstukken II* 2015/2016, 31 135, nr. 58; Onderwijsraad 2012, p. 46.

toezicht van de Onderwijsinspectie en de leerplichtambtenaar.¹⁵³ De Onderwijsraad was kritisch en achtte het onwenselijk dat leerplichtambtenaren inhoudelijk zouden oordelen over levensbeschouwelijke of religieuze bezwaren van ouders en adviseerde deze taak onder te brengen bij een onafhankelijke landelijke instantie met speciaal opgeleide inspecteurs.¹⁵⁴ Ook in de Tweede Kamer werd in 2023 voorgesteld middels een motie om artikel 5 onder b Lpw af te schaffen.¹⁵⁵ Ondanks deze verschillende initiatieven bleef de wettelijke regeling ongewijzigd.

Een belangrijke ontwikkeling volgde in mei 2025, toen het OM besloot zaken die een inhoudelijke beoordeling van richtingsbezwaren vereisen niet langer strafrechtelijk te vervolgen.¹⁵⁶ Daaraan lagen een gebrek aan juridisch houvast, een onduidelijk en wisselend toegepast toetsingskader voor richtingsbezwaren door de rechter en twijfels over de effectiviteit van strafrechtelijke handhaving ten grondslag, mede omdat sancties in de praktijk volgens het OM zelden leidden tot daadwerkelijke schoolgang van kinderen.¹⁵⁷ Alleen overtredingen van formele vereisten werden nog vervolgd. Het OM zag in sociale en beschermende maatregelen meer perspectief, waarbij ondersteuning van ouders en kinderen centraal zou staan met het recht van het kind op onderwijs, zoals gewaarborgd in het EVRM en IVRK, leidend.¹⁵⁸ In reactie hierop waarschuwden zowel de overheid als uitvoeringsorganisaties voor de gevolgen. Staatssecretaris Paul benadrukte dat het wegvallen van strafrechtelijke handhaving de effectiviteit van de Leerplichtwet onder druk zet.¹⁵⁹ Ook Ingrado stelde dat de regeling moeilijk uitvoerbaar is, waarschijnlijk leidt tot een toename aan vrijstellingen, onvoldoende recht doet aan het recht op onderwijs van kinderen met als gevolg dat kwetsbare kinderen uit beeld raken.¹⁶⁰

Eind 2025 uitte staatssecretaris Becking vergelijkbare zorgen over de stijging van het aantal vrijstellingen en het OM-besluit.¹⁶¹ Zij schetste twee mogelijke oplossingsrichtingen: het inrichten van een zelfstandige thuisonderwijssector onder toezicht van de Onderwijsinspectie, waarmee recht wordt gedaan aan de rechten van ouders om kinderen naar eigen inzicht op te voeden, of het volledig schrappen van artikel 5 onder b Lpw.¹⁶² Bovendien kondigde Becking

¹⁵³ *Conceptregeling* 2019/2020, WGK009318.

¹⁵⁴ Onderwijsraad 2021b, p. 8, 16-17.

¹⁵⁵ *Kamerstukken II* 2023/2024, 36 410 VIII, nr. 20.

¹⁵⁶ Brief OM 2025, p. 1.

¹⁵⁷ Brief OM 2025, p. 1.

¹⁵⁸ Brief OM 2025, p. 4.

¹⁵⁹ *Kamerstukken II* 2024/2025, nr. 2071.

¹⁶⁰ Ingrado 2025b, p. 13.

¹⁶¹ *Kamerstukken II* 2025/2026, 31 497, nr. 509, p. 3.

¹⁶² *Kamerstukken II* 2025/2026, 31 497, nr. 509, p. 4.

een brede verkenning aan naar de toekomst van de Leerplichtwet en de meest effectieve wijze om het recht op onderwijs van kinderen te waarborgen, eventueel met vervangende maatregelen in plaats van het strafrecht.¹⁶³

Het reeds besproken arrest van de Hoge Raad eind april 2026 heeft deze discussie verder geïntensiveerd. Zo bevestigde staatssecretaris Tielen van OCW een maand later dat zowel regulering van thuisonderwijs als afschaffing van de vrijstellingsregeling op dit moment worden onderzocht. Daarbij wees zij op het belang van onderwijs op school, waar kinderen samen met leeftijdsgenoten leren en worden begeleid door bevoegde leraren.¹⁶⁴ Volgens de staatssecretaris is de vrijstellingsregeling in huidige vorm moeilijk controleerbaar en heeft de recente rechtspraak ruimte voor een succesvol beroep op de vrijstelling aanzienlijk beperkt.¹⁶⁵ In navolging heeft het OM besloten om de strafrechtelijke handhaving van artikel 5 onder b Lpw te hervatten.¹⁶⁶ Gemeenten op hun beurt hebben inmiddels aangekondigd nieuwe beroepen op vrijstelling ingevolge artikel 5 onder b Lpw voorlopig af te wijzen.¹⁶⁷ Ter ondersteuning van de uitvoeringspraktijk hebben Ingrado, het ministerie van OCW en het OM vervolgens een nieuwe handreiking voor gemeenten opgesteld. Hierin wordt geadviseerd nieuwe beroepen op artikel 5 onder b Lpw te beoordelen volgens het aangescherpte toetsingskader van de Hoge Raad en voor bestaande vrijstellingen een overgangsperiode van één jaar te hanteren waarin actief wordt toegewerkt naar onderwijsdeelname en een passende onderwijsplek voor het kind.¹⁶⁸

Volgens NVvTO, die steeds heeft gepleit voor behoud van de huidige regeling en het invoeren van een wettelijk stelsel, beschikken gemeenten niet over de bevoegdheid om de toepassing van de wettelijke vrijstellingsregeling zelfstandig te beperken.¹⁶⁹ Ook Sperling (2026) is kritisch. Volgens haar beperkt de uitspraak de vrijstelling van artikel 5 onder b Lpw aanzienlijk en doet het daarmee afbreuk aan het ouderlijke keuzerecht dat ten grondslag ligt aan artikel 23 Grondwet.¹⁷⁰ Zij vreest dat de redenering van de Hoge Raad, waarin neutraal openbaar onderwijs in beginsel voldoende wordt geacht, op termijn ook de legitimiteit van bijzonder onderwijs kan ondergraven. Als alternatief pleit zij voor afschaffing van de

¹⁶³ *Kamerstukken II* 2025/2026, 31 497, nr. 509, p. 4.

¹⁶⁴ Kammer 2026; ‘Van influencers tot overheid: kinderrechten schenden met ‘thuisonderwijs’ BOOS 19 mei 2026, waarin Tielen wordt geïnterviewd.

¹⁶⁵ Kammer 2026.

¹⁶⁶ ‘OM vervat vervolging leerplichtzaken (artikel 5b)’ nieuwsbericht OM update 12 juni 2026.

¹⁶⁷ ‘Meerdere gemeenten wijzen nieuwe aanvragen voor thuisonderwijs af’ nieuwsbericht NOS 3 juni 2026.

¹⁶⁸ Ingrado 2026b, p. 3.

¹⁶⁹ Brief NVvTO 2026; ‘Meerdere gemeenten wijzen nieuwe aanvragen voor thuisonderwijs af’ nieuwsbericht NOS 3 juni 2026.

¹⁷⁰ Sperling 2026a, p. 19; Sperling 2026b.

richtingsvrijstelling en invoering van een wettelijke regeling voor thuisonderwijs met passend toezicht.¹⁷¹

5.3 Soevereinen: Leerplichtwet en burgerschapsonderwijs

De politieke discussie over de toekomst van artikel 5 onder b Lpw hangt nauw samen met zorgen over het gebrek aan zicht op kinderen die buiten het reguliere onderwijs vallen. Deze zorgen zijn extra aanwezig bij kinderen van soevereine ouders. Onderzoek van het Centre of Expertise Veiligheid & Veerkracht (2024) wees erop dat soevereinen die de legitimiteit van de democratische rechtsorde afwijzen en zich actief aan overheidsgezag proberen te onttrekken, risico's kunnen opleveren voor de naleving van de Leerplichtwet.¹⁷² Wanneer zij hun kinderen niet registreren in het BRP en niet op een school inschrijven of geen geldig beroep doen op een vrijstelling, kan volledig zicht op hun ontwikkeling en onderwijspositie ontbreken.¹⁷³ Ook de Kinderombudsman (2024) vroeg in een analyse naar thuiszitters nadrukkelijk om aandacht te besteden aan de groep kinderen die zijn vrijgesteld op grond van artikel 5 onder b Lpw binnen de groep mensen die zichzelf als 'autonoom' (of soeverein) zien.¹⁷⁴

Vergelijkbare zorgen blijken uit onderzoek van Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt (2025) naar absoluut verzuim. Gemeenten signaleren een groei van het aantal vrijstellingen op grond van artikel 5 onder b Lpw, waarbij een voorkeur voor thuisonderwijs en een toenemend beroep op deze vrijstelling door ouders die zich als 'soeverein' beschouwen regelmatig worden genoemd.¹⁷⁵ In gesprekken met betrokken gemeenten blijkt dat het gaat om een groeiende groep ouders die kiest voor een vrijstelling omdat zij zich niet kunnen vinden in het bestaande onderwijssysteem.¹⁷⁶ Tegelijkertijd blijft in het onderzoek onduidelijk in hoeverre ouders met een soevereine overtuiging daadwerkelijk een beroep kunnen of willen doen op deze vrijstellingsregeling, nu een deel van hen zich juist geheel aan overheidsregistratie en -toezicht probeert te onttrekken en bovendien onduidelijk is of de soevereinenbeweging kan worden aangemerkt als een levensbeschouwing zodat het valt onder de reikwijdte van artikel 5 onder b Lpw.

¹⁷¹ Sperling 2026a, p. 19; Sperling 2026b.

¹⁷² CEVV 2024, p. 16.

¹⁷³ CEVV 2024, p. 16.

¹⁷⁴ Kinderombudsman 2024, p. 2.

¹⁷⁵ KBA 2025, p. 20.

¹⁷⁶ KBA 2025, p. 20.

Juist daardoor krijgt de betekenis van onderwijs voor deze groep extra gewicht. Onderwijs is immers niet uitsluitend gericht op kennisverwerving, maar vervult ook een belangrijke socialiserende functie. Het biedt kinderen de mogelijkheid om in contact te komen met leeftijdsgenoten, uiteenlopende opvattingen te ontmoeten en zich te ontwikkelen buiten de directe invloedssfeer van het gezin. Tegen deze achtergrond heeft de wetgever de afgelopen jaren ingezet op versterking van het burgerschapsonderwijs. Zo werd in 2021 de Wet verduidelijking burgerschapsopdracht aan scholen ingevoerd¹⁷⁷ en volgde in 2025 een nieuw wetsvoorstel.¹⁷⁸ Aanleiding hiervoor was de constatering, mede door de Onderwijsraad, dat de bestaande burgerschapsopdracht scholen onvoldoende richting bood.¹⁷⁹

Burgerschapsonderwijs heeft tot doel leerlingen voor te bereiden op actieve, verantwoordelijke en volwaardige deelname aan een pluriforme democratische samenleving.¹⁸⁰ Daarbij leren kinderen onder meer omgaan met verschillen in opvattingen, religies en levensovertuigingen en ontwikkelen zij inzicht in democratische waarden, grondrechten en maatschappelijke verantwoordelijkheid.¹⁸¹ Voor kinderen van soevereine ouders kan deelname aan regulier onderwijs en het daarbij behorende burgerschapsonderwijs daarom van bijzondere betekenis zijn.

5.4 Visie van professionals

Omdat beleidsmatige en juridische ontwikkelingen rond artikel 5 onder b Lpw en de soevereinenbeweging mede afhangen van de toepassing in de praktijk, worden in deze paragraaf de bevindingen uit de interviews gepresenteerd. Aan de hand van semigestructureerde interviews (par. 1.4) met verschillende professionals is gekeken welke knelpunten zij signaleren rondom thuisonderwijs, richtingsbezwaren en kinderen van soevereine ouders, en welke oplossingen zij zien voor de bescherming van het recht op onderwijs en de positie van het kind.¹⁸²

Respondent 1 geeft aan dat beroepen op artikel 5 onder b Lpw in zijn praktijk zelden voorkomen. Volgens hem liggen achter dergelijke zaken vaak andere problemen, zoals een gebrek aan passend onderwijs of onvrede met het bestaande onderwijsaanbod. Daarnaast

¹⁷⁷ *Stb.* 2021, 320.

¹⁷⁸ *Kamerstukken II* 2024/25, 36 699, nr. 1-3. Zie ook artikel 8 Wpo en Zoontjens 2022, p. 629.

¹⁷⁹ Onderwijsraad 2021a, p. 6, 31.

¹⁸⁰ *Kamerstukken II* 2024/25, 36 699, nr. 1-3, p. 9.

¹⁸¹ Zoontjens 2022, p. 629.

¹⁸² Opmerking verdient dat de interviews plaatsvonden vóór de uitspraak van de Hoge Raad van 21 april 2026 en de daaropvolgende ontwikkelingen. Hierdoor weerspiegelen de interviews de praktijk zoals die vóór deze ontwikkelingen werd ervaren.

plaatst hij vraagtekens bij de vraag of overtuigingen van soevereine of autonome ouders kunnen worden aangemerkt als een levensbeschouwing in de zin van artikel 5 onder b Lpw. Enerzijds gaat het volgens hem om een visie op de samenleving en de verhouding tot de overheid, terwijl de wetsgeschiedenis primair ziet op godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen. Anderzijds merkt hij op dat sommige autonome stromingen een zodanige samenhang en overtuigingskracht hebben dat zij bijna religieuze trekken vertonen, bijvoorbeeld de antroposofie. Ten aanzien van thuisonderwijs maakt respondent 1 zich minder zorgen over de onderwijskwaliteit dan over de positie van het kind. Volgens hem zijn veel ouders goed in staat om zelf basisonderwijs te verzorgen, maar bestaan er risico's voor de sociale ontwikkeling en veiligheid van kinderen doordat toezicht grotendeels ontbreekt. Om het belang van het kind beter te waarborgen, pleit hij voor een systeem van toezicht en begeleiding, bijvoorbeeld door een bijzonder curator die het kind periodiek spreekt en diens ontwikkeling volgt. Deze vertegenwoordiger zou onafhankelijk en deskundig het belang van het kind beter centraal kunnen stellen. Volgens respondent 1 zijn dergelijke waarborgen van belang, juist omdat het bij een beroep op artikel 5 onder b Lpw veelal gaat om jonge kinderen die de gevolgen van onderwijskeuzes nog niet goed kunnen overzien. Tegelijkertijd benadrukt hij dat ouders ruimte moeten behouden om hun kinderen op te voeden overeenkomstig hun eigen overtuigingen. Tot slot acht hij het begrijpelijk dat het OM terughoudend is geworden met strafrechtelijke vervolging, omdat de beoordeling van richtingsbezwaren juridisch ingewikkeld blijft en het begrip 'levensovertuiging' moeilijk af te bakenen is.

Respondent 2 beschouwt thuisonderwijs als een legitieme vorm van onderwijs die volgens hem binnen de kaders van artikel 23 Grondwet mogelijk moet zijn, mits sprake is van passend toezicht. Volgens hem wordt thuisonderwijs in de praktijk nog te vaak benaderd vanuit het uitgangspunt dat onderwijs uitsluitend op school kan plaatsvinden. Een belangrijk knelpunt is volgens respondent 2 de juridische onduidelijkheid rondom artikel 5 onder b Lpw. Hij wijst op tegenstrijdige rechtspraak en de steeds verdergaande eisen die in de jurisprudentie aan richtingsbezwaren worden gesteld. Daarnaast bekritiseert hij dat de Leerplichtwet de vrije keuze voor thuisonderwijs sterk beperkt en dat gemeenten in de praktijk soms bevoegdheden naar zich toe trekken die zij volgens hem niet hebben, met name bij de inhoudelijke beoordeling van richtingsbezwaren. Ten aanzien van soevereine ouders adviseert hij terughoudendheid. Hoewel hij erkent dat een deel van de thuisonderwijsgemeenschap zich aangetrokken voelt tot dergelijke ideeën, raadt hij ouders af zich buiten het rechtssysteem te plaatsen. Volgens hem is het beter om binnen de bestaande wettelijke kaders naar oplossingen te zoeken.

Respondent 3 stelt dat het grootste probleem wat betreft artikel 5 onder b Lpw niet zozeer in de juridische grondslag van een vrijstelling ligt, als wel in het ontbreken van zicht op deze kinderen. Wanneer ouders zich onttrekken aan overheidsinstanties, is vaak onbekend of en op welke wijze hun kinderen onderwijs ontvangen. Respondent 3 is verder kritisch over de effectiviteit van strafrechtelijke handhaving. Een geldboete leidt volgens haar zelden tot daadwerkelijke schoolinschrijving en kan bij soevereine gezinnen zelfs averechts werken doordat het conflict met de overheid verder escaleert. Zij onderschrijft daarom de beslissing van het OM terughoudender te zijn met vervolging en ziet meer in een aanpak via het vrijwillige en, indien nodig, het civiele kader. Zij wijst erop dat langdurig schoolverzuim onder omstandigheden een ontwikkelingsbedreiging kan vormen en daarmee aanleiding kan geven tot vrijwillige hulpverlening of, wanneer deze onvoldoende resultaat oplevert, tot kindbeschermingsmaatregelen. Daarbij verwijst zij naar recente jurisprudentie waarin schoolverzuim mede ten grondslag lag aan een OTS. Volgens haar beschikken professionals binnen het civiele domein over meer mogelijkheden en expertise om de situatie van een kind integraal te beoordelen en passende hulp of ondersteuning in te zetten, mits er zicht bestaat op de ontwikkeling van het kind, de kwaliteit van het onderwijs kan worden gecontroleerd en duidelijk is welke interventies mogelijk zijn wanneer het onderwijs tekortschiet.

5.5 Tussenconclusie

Uit dit hoofdstuk blijkt dat artikel 5 onder b Lpw steeds meer onder druk staat. De sterke toename van vrijstellingen, het ontbreken van toezicht op thuisonderwijs en het OM-besluit om terughoudender te zijn met strafrechtelijke handhaving hebben geleid tot hernieuwde discussie over de toekomst van de regeling. Zowel in beleid als in de praktijk staat daarbij steeds nadrukkelijker het recht van het kind op onderwijs centraal. Daarnaast bestaan specifieke zorgen over kinderen van soevereine ouders, omdat zij buiten beeld kunnen raken van onderwijs-, zorg- en hulpverleningsinstanties. De geïnterviewde professionals verschillen in hun visie op thuisonderwijs, maar benadrukken allen het belang van meer zicht op de ontwikkeling van het kind en passende waarborgen om diens recht op onderwijs te beschermen, al verschillen de opvattingen over de wijze waarop dit moet worden vormgegeven.

6.1 Conclusie

De hoofdvraag in dit onderzoek luidde in hoeverre het huidige Nederlandse leerplichtstelsel voldoende bescherming biedt aan het recht op onderwijs van kinderen van soevereine ouders en welke juridische aanpassingen, indien nodig, verdedigbaar zijn binnen de kaders van de Grondwet en internationale en Europese verdragen. Op basis van dit onderzoek moet worden geconcludeerd dat het huidige stelsel onvoldoende waarborgen bevat om het recht op (toegang tot) onderwijs van deze kinderen effectief te beschermen.

Het knelpunt van het onderzoek is gelegen in de vrijstelling van de leerplicht ingevolge artikel 5 onder b Lpw en het verlengde daarvan voor kinderen van soevereine ouders. Hoewel deze bepaling beoogt ruimte te bieden aan ouders met overwegende godsdienstige of levensbeschouwelijke bezwaren tegen het beschikbare onderwijsaanbod, kan een geslaagd beroep op de vrijstelling ertoe leiden dat kinderen langdurig buiten het reguliere onderwijs verblijven zonder structureel toezicht op hun ontwikkeling of onderwijspositie. Daardoor kan onvoldoende worden vastgesteld of hun recht op onderwijs daadwerkelijk wordt verwezenlijkt.

Deze uitkomst staat op gespannen voet met het internationale kinderrechtenkader en de door artikel 1:247 BW en 23 Grondwet, artikel 8 en 9 EVRM en artikel 2 Eerste Protocol EVRM beschermde vrijheid van ouders om hun kinderen op te voeden overeenkomstig hun overtuigingen. Deze ouderlijke vrijheid vormt een wezenlijk onderdeel van het Nederlandse onderwijsbestel en de internationale mensenrechtenbescherming. Ook het IVRK erkent de belangrijke rol van ouders: op grond van artikel 18 IVRK dragen ouders de eerste verantwoordelijkheid voor de opvoeding en ontwikkeling van hun kind en bepaalt artikel 14 lid 2 IVRK dat zij hun kind mogen begeleiden bij de uitoefening van diens vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst. Deze ouderlijke vrijheid vindt echter haar grens waar zij afbreuk doet aan de rechten en belangen van het kind zelf. Uit artikel 28 en 29 IVRK en artikel 2 Eerste Protocol EVRM volgt dat het recht op onderwijs primair aan het kind toekomt en dat op de overheid een positieve verplichting rust om effectieve toegang tot onderwijs te waarborgen. Daarnaast brengen de artikelen 3, 5 en 12 IVRK mee dat het belang van het kind een eerste overweging moet vormen, rekening moet worden gehouden met diens zich ontwikkelende vermogens en aan zijn mening passend gewicht moet worden toegekend. De huidige regeling van artikel 5 onder b Lpw richt zich echter primair op de bezwaren van

ouders en bevat nauwelijks waarborgen om de belangen en rechten van het kind zelfstandig te betrekken. Hoewel kinderen bij een eerste beroep op de vrijstelling vaak nog jong zijn, neemt het belang van hun eigen opvattingen toe naarmate zij ouder en rijper worden. Na een geslaagd beroep op de vrijstelling ontbreekt bovendien vrijwel ieder structureel toezicht op hun onderwijspositie en ontwikkeling. Juist dit gebrek aan zicht op het kind vormt de kern van de problematiek, aangezien niet kan worden vastgesteld of het daadwerkelijk onderwijs ontvangt dat voldoet aan de eisen en doelstellingen van artikel 28 en 29 IVRK en artikel 2 Eerste Protocol EVRM. Voor kinderen van soevereine ouders krijgt deze problematiek een bijzondere dimensie. Uit het onderzoek blijkt dat de soevereinenbeweging sprake is van een diepgaand wantrouwen jegens overheidsinstanties en publieke instituties. Zij schrijven hun kinderen niet in en houden hen weg van onderwijs-, zorg- en hulpverleningsinstanties, waardoor zij opgroeien in een relatief gesloten omgeving waarin weinig ruimte bestaat voor contact met andere perspectieven. Dat raakt aan het recht op ontwikkeling en het recht op een juridische identiteit zoals beschermd door de artikelen 6, 7 en 8 IVRK. Juist voor soevereine kinderen is (het recht op toegang tot) onderwijs van bijzondere betekenis, omdat school niet alleen kennisoverdracht faciliteert, maar ook sociale contacten, burgerschapsvorming en kennismaking met uiteenlopende opvattingen mogelijk maakt. Dat belang wordt versterkt doordat overtuigingen en wereldbeelden vaak via intergenerationele overdracht worden doorgegeven en onderzoek naar extremistische opvoedingscontexten wijst op risico's van sociale isolatie, angst en identiteitsproblematiek.

Tegelijkertijd moet worden gewaakt voor een te eenvoudige koppeling tussen de soevereinenbeweging en artikel 5 onder b Lpw. Noch uit dit onderzoek, noch uit het onderzoek van KBA, blijkt in hoeverre soevereine ouders daadwerkelijk gebruikmaken van deze vrijstellingsregeling. Een deel lijkt zich juist geheel aan de leerplicht, registratie en het overheidstoezicht te onttrekken. Bovendien is juridisch onduidelijk of de soevereinenbeweging kan worden aangemerkt als een levensbeschouwelijke stroming in de zin van artikel 5 onder b Lpw. Anders dan klassieke richtingsbezwaren richten de bezwaren van soevereinen zich veelal niet tegen de richting van concrete scholen, maar tegen het onderwijsstelsel en het overheidsgezag als zodanig. Er bestaan daarmee nog weinig juridische aanknopingspunten om deze groep te duiden aan de hand van artikel 5 onder b Lpw. De toets lijkt daarvoor te marginaal.

6.2 Aanbevelingen: de toekomst van artikel 5 onder b Lpw en een breder perspectief op toezicht van kinderen van soevereine ouders

6.2.1 Aan de wetgever

Gelet op de positieve verplichting van de overheid om het recht op effectieve toegang tot onderwijs te waarborgen ingevolge het IVRK en EVRM, verdient het aanbeveling dat de wetgever duidelijkheid creëert over de toekomst van artikel 5 onder b Lpw. Uit dit onderzoek volgt onvoldoende grond voor de conclusie dat thuisonderwijs als zodanig onverenigbaar is met het recht op onderwijs. Respondent 1 en 2 hebben erop gewezen dat sommige ouders goed in staat zijn kwalitatief onderwijs te verzorgen. Thuisonderwijs kan voordelen bieden, zoals meer individuele aandacht, onderwijs op maat en een leeromgeving die beter aansluit bij de behoeften en het tempo van het kind. Indien de wetgever ruimte wil behouden voor thuisonderwijs, zou daarvoor in beginsel een afzonderlijk wettelijk kader kunnen worden ontwikkeld – met artikel 5 onder b Lpw geschrapt – waarin vooraf wordt beoordeeld of ouders beschikken over voldoende pedagogische en didactische vaardigheden en waarin structureel toezicht plaatsvindt op de ontwikkeling van het kind. Daarbij zou het kind, afhankelijk van leeftijd en rijpheid (artikel 12 IVRK), moeten worden gehoord en zou de beoordeling moeten plaatsvinden door een onafhankelijke landelijke instantie met specifiek daarvoor opgeleide deskundigen.¹⁸³ Dat is in lijn met artikel 23 Grondwet en de ouderlijke vrijheid en de concluderende observaties van het Kinderrechtencomité.

Een dergelijk stelsel roept echter aanzienlijke praktische en juridische vragen op. Effectief toezicht op thuisonderwijs vergt specialistische deskundigheid, periodieke controles en substantiële uitvoeringscapaciteit. Daarnaast is onduidelijk welke instantie met deze taak zou moeten worden belast en of de benodigde middelen en expertise beschikbaar zijn. Reeds daarom kan worden betwijfeld of een afzonderlijk stelsel van gereguleerd thuisonderwijs in de praktijk uitvoerbaar en proportioneel is. Belangrijker nog is dat een dergelijk stelsel geen oplossing biedt voor de problematiek die in dit onderzoek centraal staat. Juist bij kinderen van soevereine ouders blijkt het kernprobleem het ontbreken van zicht op het kind. Wanneer ouders zich afkeren van overheidsgezag, registratie en toezicht, wordt het moeilijk vast te stellen of kinderen daadwerkelijk onderwijs ontvangen en hoe zij zich ontwikkelen. In die situaties schiet ook een theoretisch stelsel van gereguleerd thuisonderwijs tekort, omdat de

¹⁸³ Een recent voorbeeld van de doorwerking van artikel 12 en 5 IVRK in het Nederlandse onderwijsrecht is artikel 40a lid 7 Wpo: de verplichting om leerlingen te betrekken bij besluiten over hun ontwikkelingsperspectief (plan met de te verwachte ontwikkeling en ondersteuning) en hen daarbij de gelegenheid te geven hun mening kenbaar te maken, ongeacht hun leeftijd (*Stb.* 2024, 165).

effectiviteit daarvan juist afhankelijk is van toezicht, controle en contact met overheidsinstanties. Thuisonderwijs kan het risico vergroten dat kinderen buiten beeld raken van onderwijs-, zorg- en hulpverleningsinstanties, terwijl de leerplicht juist een belangrijke beschermende functie vervult doordat kinderen zichtbaar blijven voor scholen en andere professionals die hun ontwikkeling kunnen volgen en problemen tijdig kunnen signaleren. Het probleem is daarmee niet dat artikel 5 onder b Lpw deze situatie veroorzaakt, maar wel dat de vrijstellingsregeling eraan kan bijdragen dat kinderen langdurig buiten beeld blijven zonder structurele waarborgen voor hun ontwikkeling en onderwijspositie.

Tegen deze achtergrond verdient afschaffing van artikel 5 onder b Lpw naar mijn oordeel uiteindelijk de voorkeur zonder een wettelijk stelsel van thuisonderwijs. Die conclusie berust niet op de veronderstelling dat thuisonderwijs per definitie schadelijk is, maar op het gegeven dat de huidige vrijstellingsregeling onvoldoende waarborgen biedt voor het recht van het kind op onderwijs. Het probleem is niet dat artikel 5 onder b Lpw de geschetste problematiek veroorzaakt, maar wel dat de vrijstellingsregeling eraan kan bijdragen dat kinderen langdurig buiten beeld blijven zonder structurele waarborgen voor hun ontwikkeling en onderwijspositie. Deze conclusie sluit aan bij de ontwikkeling in de rechtspraak van zowel het EHRM als de Hoge Raad, waarin meer gewicht wordt toegekend aan het recht van het kind op onderwijs, ontwikkeling en socialisatie dan aan de ouderlijke keuzevrijheid voor onderwijs. Het EHRM heeft meermaals benadrukt dat staten grenzen mogen stellen aan thuisonderwijs ter bescherming van het recht op onderwijs, de sociale integratie van kinderen en hun voorbereiding op deelname aan de samenleving. Daarbij is het gerechtvaardigd om maatregelen te treffen die voorkomen dat kinderen opgroeien in parallelle gemeenschappen die zijn gebaseerd op afzonderlijke levensbeschouwelijke overtuigingen. De recente rechtspraak van de Hoge Raad sluit bij deze ontwikkeling aan door het recht van het kind om naar school te gaan centraal te stellen. Bovendien is het zo dat ouders ook zonder artikel 5 onder b Lpw verschillende mogelijkheden behouden om onderwijs te kiezen dat aansluit bij hun overtuigingen. Artikel 23 Grondwet biedt ruimte om zelf een B3-school op te richten, mits aan de daarvoor geldende kwaliteitseisen wordt voldaan, en ook buiten schooltijd en in het weekend kunnen ouders hun kinderen opvoeden overeenkomstig hun overtuigingen.

6.2.2 Aan gemeenten en uitvoeringsinstanties

Zelfs indien artikel 5 onder b Lpw wordt afgeschaft en een wettelijk systeem rondom thuisonderwijs wordt ingevoerd, betekent dat echter niet dat de problematiek rondom kinderen van soevereine ouders daarmee is opgelost: een afschaffing kan voorkomen dat

ouders via een wettelijke vrijstellingsgrond langdurig buiten het reguliere onderwijsstelsel blijven, maar biedt geen antwoord op de groep ouders die zich geheel aan de leerplicht, registratie en het overheidstoezicht onttrekt. Juist voor deze groep lijkt het grootste risico te bestaan dat kinderen volledig buiten beeld raken van onderwijs-, zorg- en hulpverleningsinstanties.

Om die reden verdient de uitvoeringspraktijk bijzondere aandacht. Wanneer ouders na afschaffing van artikel 5 onder b Lpw alsnog weigeren hun kind op een school in te schrijven, is de Leerplichtwet onverkort van toepassing en kunnen strafrechtelijke sancties opnieuw worden ingezet. De vraag blijft dan in hoeverre strafrechtelijke sancties daadwerkelijk leiden tot schoolinschrijving, met name wanneer ouders principiële bezwaren hebben tegen het onderwijsstelsel of het overheidsgezag. Daarom verdient het aanbeveling niet uitsluitend te vertrouwen op strafrechtelijke handhaving. In situaties waarin zorgen bestaan over de ontwikkeling van het kind, kunnen ook vrijwillige hulpverlening, een onderzoek door de Raad voor de Kinderbescherming en, indien noodzakelijk, kinderschermingsmaatregelen worden overwogen (respondent 3). De gezinsvoogd heeft dan de mogelijkheid in te grijpen en het kind alsnog bij een school in te schrijven, zodat wordt voldaan aan de leerplicht (jurisprudentie). Dat is een vergaande inmenging in het gezag van ouders. In individuele gevallen kan bovendien worden bezien of benoeming van een bijzondere curator wenselijk is, zodat de belangen en opvattingen van het kind zelfstandig kunnen worden vertegenwoordigd (respondent 1).

Ook wanneer oplossingen worden gevonden voor kinderen zijn geregistreerd en voor wie de leerplicht kan worden gehandhaafd zodat daarop maatregelen kunnen worden ingezet, biedt dit echter opnieuw niet zonder meer antwoord op de problematiek van kinderen die zich geheel aan het zicht van de overheid onttrekken. Juist voor hen blijkt uit dit onderzoek dat het ontbreken van zicht op het kind het grootste risico vormt voor de verwezenlijking van het recht op onderwijs en ontwikkeling. In die situaties wordt het moeilijk vast te stellen of kinderen onderwijs ontvangen, hoe zij zich ontwikkelen en of hun welzijn en veiligheid voldoende zijn gewaarborgd. Bij de gemeenten en leerplichtambtenaren ligt de taak om deze registratie te controleren en indien nodig op te treden.

Daarom verdient het aanbeveling dat zij sterker inzetten op vroegsignalering en een geïntegreerde samenwerking tussen leerplichtambtenaren, scholen, samenwerkingsverbanden, jeugdgezondheidszorg, wijkteams, de Raad voor de Kinderbescherming en andere betrokken instanties. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat signalen van anti-institutioneel gedachtegoed zich vaak niet beperken tot één leefgebied. Problemen rondom

schoolinschrijving, registratie, schulden, zorgmijding of het afwijzen van overheidsinstanties kunnen met elkaar samenhangen. Juist daarom is het van belang dat informatie en signalen niet afzonderlijk worden beoordeeld, maar in samenhang worden gezien, zodat tijdig kan worden onderkend wanneer een kind buiten beeld dreigt te raken. Daarbij is het van belang dat gemeenten investeren in kennisuitwisseling over de soevereinenbeweging en deskundigheidsbevordering. Professionals moeten niet alleen signalen kunnen herkennen, maar ook weten welke instanties betrokken kunnen worden en welke interventies beschikbaar zijn. Een landelijk netwerk voor kennisdeling en een duidelijk overzicht van bevoegdheden en samenwerkingspartners kunnen daarbij ondersteuning bieden. Daarnaast verdient het aanbeveling dat gemeenten beschikken over duidelijke overleg- en meldstructuren, zodat signalen die afzonderlijk wellicht beperkt lijken, in samenhang kunnen worden beoordeeld, bijvoorbeeld naar Veilig Thuis.

Tegelijkertijd moet worden voorkomen dat de problematiek uitsluitend vanuit een handhavingsperspectief wordt benaderd. Wanneer ouders ieder contact met instanties weigeren of hun kinderen buiten de BRP en andere registratiesystemen houden, worden ook toezicht en hulpverlening moeilijk uitvoerbaar. Een uitsluitend repressieve aanpak kan daarom averechts werken en ertoe leiden dat gezinnen zich verder aan toezicht onttrekken.¹⁸⁴ Bovendien bestaat het risico dat anderen worden aangemoedigd hetzelfde te doen of dat het gezag van leerplicht- en jeugdbeschermingsinstanties verder wordt ondermijnd. Daarom zal niet uitsluitend moeten worden ingezet op handhaving, maar ook op het opbouwen van communicatie en vertrouwen. Diverse gemeenten proberen reeds actief in contact te komen met soevereine mensen die zich als soeverein beschouwen, juist om te voorkomen dat kinderen volledig uit beeld verdwijnen of dat uiteindelijk ingrijpende kinderschermingsmaatregelen noodzakelijk worden. Tegelijkertijd mag niet uit het oog worden verloren dat de Leerplichtwet (en de Nederlandse wet- en regelgeving) voor iedereen geldt en dat dergelijke overtuigingen geen juridische grond vormen om zich aan wettelijke verplichtingen te onttrekken. Vertrouwen kan worden versterkt door te investeren in een benaderbare, transparante en rechtvaardige overheid en gemeente die toegankelijk is voor iedere burger, om zo verdere polarisatie te voorkomen. Vertrouwen kan worden versterkt door te investeren in een benaderbare, transparante en rechtvaardige overheid en gemeente die toegankelijk is voor iedere burger. Dit vraagt onder meer om laagdrempelige

¹⁸⁴ Vgl. <https://autonoom.info/>, die op het eerste gezicht een informatiebron voor soevereinen lijkt te zijn, maar in werkelijkheid een kritisch platform vormt dat door vrijwilligers is opgericht om aandacht te vragen voor de mogelijke gevolgen van het afwijzen van overheidsgezag en wettelijke verplichtingen.

contactmogelijkheden, vaste aanspreekpunten voor inwoners, duidelijke communicatie over besluiten en ruimte voor maatwerk wanneer burgers vastlopen in regelgeving. Op die manier kan worden voorkomen dat gevoelens van vervreemding en wantrouwen verder toenemen en bijdragen aan maatschappelijke polarisatie.

Kortom, effectieve bescherming van deze kinderen vereist een combinatie van duidelijke wettelijke kaders, vroegsignalering, interdisciplinaire samenwerking en blijvende inspanningen om contact te houden met soevereine gezinnen. Het fundamentele vraagstuk is vooral hoe met preventie kan worden voorkomen dat kinderen volledig buiten beeld raken. Vanuit kinderrechtelijk perspectief is dat de kern van de problematiek; het recht op onderwijs, ontwikkeling en bescherming van het kind kunnen immers slechts effectief worden gewaarborgd wanneer de overheid daadwerkelijk zicht heeft op de kinderen voor wie zij verantwoordelijkheid draagt.

6.3 Slotopmerking

Tot slot verdient nader onderzoek nadrukkelijk aanbeveling.¹⁸⁵ Dit onderzoek laat zien dat nog veel onduidelijk is over de relatie tussen de soevereinenbeweging, thuisonderwijs en artikel 5 onder b Lpw. Niet is vast komen te staan in hoeverre soevereine ouders daadwerkelijk gebruikmaken van deze vrijstellingsregeling; een deel lijkt zich juist geheel aan leerplicht, registratie en overheidstoezicht te onttrekken. Daardoor blijft ook onduidelijk in hoeverre de problematiek van kinderen van soevereine ouders samenvalt met de problematiek rondom artikel 5 onder b Lpw. Kennis over de omvang van de groep kinderen van soevereine ouders mist en zowel de juridische kaders als de beschikbare jurisprudentie bieden (nog) weinig houvast. Eveneens verdient nader onderzoek naar de samenhang tussen deze ontwikkeling en het toenemende aantal b3-scholen aanbeveling. Evenmin is duidelijk welke rol maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de coronaperiode, afnemend vertrouwen in instituties en de maatschappij en de groei van thuisonderwijs, hebben gespeeld bij de sterke toename van het aantal beroepen op artikel 5 onder b Lpw.

Daarnaast bestaat nog weinig kennis over de effecten van thuisonderwijs op de ontwikkeling van kinderen. Nader onderzoek zou zich niet alleen moeten richten op mogelijke risico's, maar ook op de vraag welke vaardigheden en ontwikkelingskansen kinderen binnen thuisonderwijs opdoen en hoe deze zich verhouden tot die van hen in het reguliere onderwijs.

¹⁸⁵ Vgl. Verwey-Jonker Instituut 2025, p. 31; de Kruijf 2025 126-127; Kinderombudsman 2024.

Juist in een tijd waarin maatschappelijke polarisatie, afnemend vertrouwen in instituties en zorgen over anti-institutioneel gedachtegoed toenemen, is een genuanceerde benadering noodzakelijk. Uiteindelijk staat niet de overtuiging van de ouder, maar het kind centraal. Daarom verdient het aanbeveling om in toekomstig onderzoek niet alleen over kinderen van soevereine ouders te spreken, maar hen ook zelf aan het woord te laten. In lijn met artikel 12 IVRK kunnen hun ervaringen, wensen en perspectieven belangrijke inzichten bieden in de vraag hoe hun recht op onderwijs en ontwikkeling het best kan worden beschermd.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Vgl. ‘Van influencers tot overheid: kinderrechten schenden met ‘thuisonderwijs’ BOOS 19 mei 2026, waarin enkele jongvolwassenen in beeld worden gebracht die in het verleden waren vrijgesteld van de leerplicht op grond van richtingsbezwaren. Het laat goed zien met welke problemen zij zijn (en nog steeds worden) geconfronteerd.

Bronvermelding

Literatuur

AIVD 2023

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD), 'Anti-institutioneel-extremisme in Nederland. Een ernstige dreiging voor de democratische rechtsorde?', 2023.

AIVD et al. 2024

Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD), Nationale Politie & Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV), 'Met de rug naar de samenleving. Een analyse van de soevereinenbeweging in Nederland', 2024.

Boone 2024

L.J. Boone, 'Soevereinen en autonomen in het (fiscale) recht', *WFR* 2024/123.

CEVV 2024

Centre of Expertise Veiligheid en Veerkracht (i.o. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties), 'Omgang met mensen die zich soeverein verklaren. Ervaringen, wijsheden, dilemma's en behoeften van lokale ambtenaren en professionals', Avans Hogeschool 2024.

Courtis & Tobin 2019

C. Courtis & J. Tobin, 'The Right to Education', in: J. Tobin (ed.), *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary*, Oxford Commentaries on International Law 2019, p. 1056-1115.

De Boer 2024

L. de Boer, 'Soevereinen en autonomen in recht en rechtspraak: een overzicht', *NJB* 2024(5), p. 300-315.

De Kruijf 2025

M.P. de Kruijf, 'Kinderrechten van kinderen van soevereine ouders', *TvJr* 2025, nr. 4, p. 125-127.

Fenton-Glynn 2021

C. Fenton-Glynn, *Children and the European Court of Human Rights*, Oxford University Press 2021.

Frielink & van Kempen 2013

P.M. Frielink & H.P.H.M.C. van Kempen, 'Strafrechtelijke aansprakelijkheid ingevolge de Leerplichtwet. Over excepties en rechterlijke beoordelingsruimte', in: H.P.H.M.C. van Kempen, J.W. Fokkens (ed.), *Ad hunc modum. Liber amicorum Ad Machielse: opstellen over materieel strafrecht* 2013, p. 85-96.

Huisman & Mevis 2015

P.W.A. Huisman & P.A.M. Mevis, 'Toepassing en interpretatie van de Leerplichtwet door de strafrechter', *DD* 2015/63 afl. 8, p. 646-672.

Ingrado 2025a

Ingrado, 'Handreiking in verband met formele vereisten voor artikel 5 onder b Leerplichtwet', versie 23 mei 2025.

Ingrado 2025b

Ingrado, 'Rapport Enquête vrijstellingen 5 onder b', 28 november 2025.

Ingrado 2026a

Ingrado, 'Methodisch Aanpak Schoolverzuim', versie april 2026.

Ingrado 2026b

Ingrado, 'Handreiking vrijstellingen 5 onder b n.a.v. uitspraak Hoge Raad april 2026', versie 11 juni 2026.

Liefwaard et al. 2016

T. Liefwaard, J.E. Doek & D.S. Verkroost, 'Vrijstelling van school en de rechten van het kind. Vrijstelling op grond van artikel 5 sub b Leerplichtwet gezien vanuit kinderrechtenperspectief', *Nederlands Juristenblad* 2016, p. 380-386.

Liefwaard 2022

T. Liefwaard, 'Het recht op onderwijs vanuit internationaal kinderrechterlijk perspectief', in: Renée van Schoonhoven (red.), *Onderwijskansen en de rechten van het kind*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2022, p. 37-66.

Liem et al. 2022

M.C.A. Liem, D.J. Weggemans & L. van Wieringen, 'De intergenerationele overdracht van extreme gedachtensystemen: theoretische verkenning van een nieuw onderzoeksdomein', *Mens en Maatschappij* 2022/97, p. 437-451.

Liem et al. 2025

M.C.A. Liem, D.J. Weggemans & L. van Wieringen, '“Thell them if they race-mix, they will rot in hell”: right-wing extremists’ narratives on children’s ideological socialization’, *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression* 2025, p. 1-17.

Lundy & Tobin 2019

L. Lundy & J. Tobin, 'The Aims of Education', in: J. Tobin (ed.), *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary*, Oxford Commentaries on International Law 2019.

Kammer 2026

C. Kammer, 'Ouders die hun kind thuishouden om religieuze redenen, mag dat zomaar? Vier vragen over vrijstelling van de leerplicht' *NRC Handelsblad* 20 mei 2026.

KBA Nijmegen 2025

Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt (KBA) Nijmegen (i.o. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap), 'Beter zicht op verzuim. Eindrapportage', Nijmegen 2025, projectnr. K2024.104.

Kinderombudsman 2024

Kinderombudsman, 'Samenvatting analyse 'thuiszitters-problematiek'', april 2024.

Mentink et al. 2012

D. Mentink, B. Vermeulen & P. Zoontjens, 'Commentaar op artikel 23 van de Grondwet', in: E. Hirsch Ballin & G. Leenknecht (red.), *Artikelsgewijs commentaar op de Grondwet* 2012.

Onderwijsinspectie 2025

Onderzoeksrapport Inspectie van het Onderwijs (i.o. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) februari 2025, 'Waarom kiezen oprichters, ouders en leerkrachten voor het niet-bekostigd onderwijs? Themaonderzoek naar de beweegredenen van oprichters, ouders en leerkrachten', Den Haag 2025.

Onderwijsraad 2012

Onderwijsraad, 'Artikel 23 Grondwet in maatschappelijk perspectief. Nieuwe richtingen aan de vrijheid van onderwijs', Den Haag 2012.

Onderwijsraad 2019

Onderwijsraad, 'Onderwijsvrijheid én overheidszorg', Den Haag 2019.

Onderwijsraad 2021a

Onderwijsraad, 'Grenzen stellen, ruimte laten. Artikel 23 Grondwet in het licht van de democratische rechtsstaat', Den Haag 2021.

Onderwijsraad 2021b

Onderwijsraad, 'Advies Conceptwetsvoorstel onderwijs bij vrijstelling inschrijfplicht vanwege richting bezwaren', Den Haag 2021.

Peleg & Tobin 2019

N. Peleg & J. Tobin, 'The Rights to Life, Survival and Development', in: J. Tobin (ed.), *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary*, Oxford Commentaries on International Law 2019.

Philipsen 2024

S. Philipsen, 'Vrijstelling van de leerplicht op grond van richtingsbezwaren; ontwikkelingen in de jurisprudentie van de Hoge Raad', *School en Wet* 2024/44.

Rap et al. 2020

S. Rap, E. Schmidt & T. Liefwaard, 'Safeguarding the dynamic legal position of children: A matter of age limits? Reflections on the fundamental principles and practical application of age limits in light of international children's rights law', *Erasmus LR* 2020(1), p. 4-12.

Rousseau et al. 2024

C. Rousseau, D. Miconi, J. Johnson-Lafleur, C. Desmarais & G. Hassan, 'Children of extremist parents: Insights from a specialized clinical team', *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 2024, vol. 29(2), p. 687-699.

Ruitenberg 2003

G.C.A.M. Ruitenberg, *De doorwerking van het VN-verdrag inzake de Rechten van het Kind in de Nederlandse rechtspraak*, Amsterdam 2003.

Siegel 2024

I. Siegel, 'Soevereinen en autonomen: hoe het complotdenken de rechtszaal betreedt', *AA* maart 2024, p. 201-209.

Sperling 2007

J. Sperling, 'Het geven van thuisonderwijs is vrij. Thuisonderwijs en artikel 23 lid 2 van de Grondwet', *NTOR* 1, april 2007, p. 29-39.

Sperling 2010

J. Sperling, 'Moet jij niet naar school?' *Een onderzoek naar de juridische aspecten van thuisonderwijs vanuit Nederlands en rechtsvergelijkend perspectief*, diss. Rotterdam, 2010.

Sperling 2013

J. Sperling, 'De Kinderombudsman en het recht op onderwijs', *Nederlands Juristenblad* 2013, p. 2060-2066.

Sperling 2026a

J. Sperling, 'Kroniek Leerplichtwet', *School en Wet* 2026/3, p. 14-24.

Sperling 2026b

J. Sperling, 'De Hoge Raad legt tijdbom onder de vrijheid van onderwijs', *NRC Handelsblad* 16 juni 2026.

Tobin 2019

J. Tobin, 'Introduction: The Foundation for Children's Rights', in: John Tobin (ed.), *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary*, Oxford Commentaries on International Law 2019, p. 1-20.

Tobin & Seow 2019

J. Tobin & F. Seow, 'The Rights to Birth Registration, a Name, Nationality, and to Know and Be Cared for by Parents', in: John Tobin (ed.), *The UN Convention on the Rights of the Child: A Commentary*, Oxford Commentaries on International Law 2019, p. 237-280.

Van Buuren 2023

G.M. Van Buuren, 'Breaking (with) the System: exodus as resistance?', *Perspectives On Terrorism* afl. 17 2023, p. 88-102.

Van Cappelleveen 2025

N.U. Van Capelleveen, *Radicalisering bij minderjarigen en overheidsingrijpen: over de interactie van rechtsgebieden en een kinder- en mensenrechtenconforme inzet van juridische instrumenten. Meijers-reeks*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2025.

Verwey-Jonker Instituut 2025

Verwey-Jonker Instituut (i.s.m. RadarAdvies), ‘Anti-institutionalisme in Nederland. Exploratieve overzichtsstudie van gedachtegoed, organisatie, voedingsbodems, risico’s en bestaande handelingsperspectieven’, Utrecht 2025.

WBOM 2012

Wetenschappelijk Bureau van het Openbaar Ministerie (WBOM), ‘Het begrip ‘richting’ en artikel 5 van de Leerplichtwet 1969’, Den Haag 2012.

Westover 2019

T. Westover, ‘Leerschool’, Uitgeverij De Bezige Bij.

Zoontjens 2022

P. Zoontjens, ‘Onderwijsvrijheid en democratische rechtsstaat’, *NJB* 2022(9), p. 624-634.

Wet- en regelgeving

Nationaal

***Stb.* 1968, 303**

Wet van 30 mei 1968, tot vaststelling Leerplichtwet 1969, *Stb.* 1968, 303.

***Stb.* 2001, 207**

Wet van 11 april 2001, tot aanpassing van een aantal wetten op het beleidsterrein van onderwijs, cultuur en wetenschappen aan de derde tranche van de Algemene wet bestuursrecht en enkele andere aanpassingen aan de Algemene wet bestuursrecht (Aanpassing onderwijswetgeving aan derde tranche Awb), *Stb.* 2001, 207.

***Stb.* 2021, 320**

Wet van 2 juli 2021 tot wijziging van een aantal onderwijswetten in verband met verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs, *Stb.* 2021, 320.

***Stb.* 2024, 165**

Wet van 22 mei 2024 tot versterking positie ouders en leerlingen in het passend onderwijs, *Stb.* 2024, 165.

Algemene wet Bestuursrecht

Burgerlijk Wetboek

Grondwet

Wet op het Primair Onderwijs

Internationaal

Trb. 1954, 151

Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden, Rome 1950, *Trb.* 1954, 151.

Trb. 1995, 92

Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind, New York 1989, *Trb.* 1995, 92.

Commentaren en aanbevelingen

VN-Kinderrechtencomité, General Comment Nr. 1 (2001) *on the aims of education*, CRC/GC/01/1.

VN-Kinderrechtencomité, General Comment Nr. 12 (2009), *on the rights of the child to be heard*, CRC/C/GC/12.

VN-Kinderrechtencomité, General Comment Nr. 14 (2013) *on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)*, CRC/C/GC/14.

VN-Kinderrechtencomité 8 juni 2015, *Concluding observations on the fourth periodic report on the Netherlands*, CRC/C/NDL/CO/4.

VN-Kinderrechtencomité 9 maart 2022, *Concluding observations on combined fifth and sixth periodic reports of the Netherlands*, CRC/C/NLD/CO/5-6.

Officiële publicaties

Kamerstukken II 1992/93, 22 855, nr. 3.

Kamerstukken II 1992/93, 23 012, nr. 3.

Kamerstukken II 2012/13, 33 537, nr. 3.

Kamerstukken II 2015/2016, 31 135, nr. 58.

Conceptregeling 2019/2020, WGK009318.

Kamerstukken II 2021/22, 35 924, nr. 3.

Kamerstukken II 2023/24, 29 754, nr. 701.

Kamerstukken II 2023/24, 36 410 VIII, nr. 20.

Kamerstukken II 2024/25, 36 699, nr. 1-3.

Kamerstukken II 2024/2025, nr. 2071.

Kamerstukken II 2025/2026, 31 497, nr. 509.

Rechtspraak

Nationaal

Afdeling Bestuursrechtspraak 15 februari 2006, ECLI:NL:RVS:2006:AV1825.

Hoge Raad 6 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL6719.

Hoge Raad 26 mei 2015, ECLI:NL:HR:2015:1338, met conclusie A-G mr. Spronken, ECLI:NL:PHR:2015:671.

Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 21 september 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:8301.

Hoge Raad 17 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:1925.

Hoge Raad 5 juni 2022, ECLI:NL:HR:2022:1004.

Rechtbank Rotterdam 12 december 2024, ECLI:NL:RBROT:2024:12123.

Rechtbank Rotterdam 17 februari 2026, ECLI:NL:RBROT:2026:2155

Hoge Raad 21 april 2026, ECLI:NL:HR:2026:658, met conclusie A-G mr. van Kempen, ECLI:NL:PHR:2025:1163.

Internationaal

EHRM 11 september 2006, nr. 35504/03 (*Konrad en anderen t. Duitsland*).

EHRM 29 juni 2007, nr. 15472/02 (*Folgerø en anderen t. Noorwegen*).

EHRM 10 januari 2019, nr. 18925/15 (*Wunderlich t. Duitsland*).

Overige bronnen

Rapport Ministerie van OCW 2025

‘Rapportage Leerplichttelling 2023-2024’, rapport Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap van 24 april 2025.

Brief OM 2025

‘Toelichting besluit OM artikel 5b Leerplichtwet’ Openbaar Ministerie van 28 mei 2025.

Coalitieakkoord 2026

‘Aan de slag. Bouwen aan een beter Nederland’, Coalitieakkoord 2026-2030 van D66, VVD en CDA van 30 januari 2026.

Brief NVvTO 2026

‘De NVvTO maakt zich zorgen’, reactie NVvTO op publicatie Ingrado van 12 juni 2026.